

# “ไต่เวียดยามศึก”: สงครามในเวียดนาม คริสต์ศตวรรษที่ 17-18

## ‘Warring Đại Việt’: Warfare in Seventeenth and Eighteenth Century Vietnam

อนันท์ธนา เมธาณนท์ / Ananthana Methanont

### บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาศึกสงครามในอาณาจักรไต่เวียดระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 ซึ่งครั้งนั้นได้แตกแยกออกเป็นสองอาณาจักรคือ อาณาจักรตังเกี๋ยและอาณาจักรโคชินจีน นอกจากทำการศึกษผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงเน้นที่อาณาจักรตังเกี๋ยจากสงครามกับอาณาจักรโคชินจีนที่แยกตัวออกไป บทความนี้ยังพิจารณาบทบาทของมหาอำนาจต่างชาติ โดยเฉพาะจีนและดัตช์หรือในนามบริษัทอินเดียตะวันออก (VOC) จากหลักฐานหลักที่ใช้ในการศึกษามีอาทิ พงศาวดารราชสำนักของเวียดนาม จดหมายเหตุราชวงศ์ของจีน บันทึกของชาวตะวันตก และงานศึกษาชั้นรองสำคัญที่เลือกสรรแล้ว พบว่า ความขัดแย้งและสงครามในไต่เวียดซึ่งแตกแยกออกเป็นสองอาณาจักรต่างได้รับการผลักดันจากมหาอำนาจภายนอกภูมิภาคทั้งในโลกตะวันออกคือ จักรวรรดิจีนและโลกตะวันตก เช่น ดัตช์ในด้านการทหาร ทั้งยังอยู่ภายใต้อิทธิพลระบอบการทูตแบบจารีตของจีนและการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ทางการค้าในภูมิภาค

**คำสำคัญ:** ประวัติศาสตร์เวียดนามระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 การเมือง การสงคราม ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

### Abstract

This article is based on a study of warfare during the seventeenth and eighteenth centuries in Đại Việt, which was then divided into the Kingdom of Tonkin, and the Kingdom of Cochinchina. The study explores impacts and changes, mainly in the Kingdom of Tonkin, because of wars fought with the estranged Cochinchina. It also examines the roles of the outside ‘great powers’ - Imperial China and the Dutch, under the name of the East India Company (VOC) - in the Vietnamese conflicts. Based on the

main sources used - Vietnamese official 'National Histories', Chinese dynastic records, the accounts of westerners, and selected secondary works - the study found that the wars in a divided Đại Việt were driven by the great powers in the region at that time in terms of military support, the imperial Chinese diplomatic tradition, and the changing trade situation in the region.

**Keywords:** Vietnamese history during the 17<sup>th</sup> - 18<sup>th</sup> centuries, politics, warfare, relations with foreign countries

เหตุการณ์สำคัญที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ยุคใหม่ของเวียดนามคือ *กบฏเตยเซิน* (ค.ศ. 1771) ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในเวียดนามจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 สงครามระหว่างกองกำลัง เตยเซิน (*กบฏไกเซิน* ในพงศาวดารไทย) กับคู่อริต่าง ๆ ครั้งนั้นได้นำไปสู่การรวม “อาณาจักรตังเกี๋ย” กับ “อาณาจักรโคชินจีน”<sup>1</sup> หรืออาณาจักรไตเวียดที่แตกแยกจากกันมากกว่าสองร้อยปีและยังพัฒนาไปสู่เหตุการณ์สำคัญอีกกรณีหนึ่งคือ การสิ้นสุดราชวงศ์เลซึ่งครองอำนาจ มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 เมื่อจักรพรรดิองค์สุดท้ายต้องเสด็จหนีไปยังจีนในปี 1788 นำไปสู่สงครามระหว่างเวียดนามกับจีน ชัยชนะในการรบครั้งนั้นเป็นของฝ่ายเวียดนามและเป็นครั้งสุดท้ายที่เกิดสงครามกับจีนในยุคก่อนการเป็นรัฐสมัยใหม่ของเวียดนาม

<sup>1</sup> ชื่อของอาณาจักรสองอาณาจักรในประวัติศาสตร์เวียดนามในคริสต์ศตวรรษที่ 16-19 นั้นมีหลากหลายในพงศาวดารราชสำนักสมัยราชวงศ์เล (ค.ศ. 1428-1788) ถือว่าอาณาจักรไตเวียด ซึ่งมีราชธานีที่ทังลองหรือฮานอยในปัจจุบัน นั้นมีเพียงหนึ่งเดียว แต่หลัง ค.ศ. 1600 ขุนศึกตระกูลเหงวียน ข้าหลวงดินแดนถ่วนหวาและกว๋างนาม (บริเวณจังหวัดเถื่อเทียนเว้และกว๋างนาม-ดานังในปัจจุบัน) ได้แยกออกไปเป็นอิสระจนนำไปสู่การเกิดสงครามระหว่างสองฝ่าย นอกจากนั้นบางครั้งยังเรียกดินแดนถ่วนหวาและกว๋างนามว่า “อาณาเขตส่วนใน” (ต่างจอง - Đàng Trong) และเรียกอาณาจักรไตเวียดเป็น “อาณาเขตส่วนนอก” (ต่างหงว่าย - Đàng Ngoài) บางคราวก็เรียกเป็น อาณาจักรฝ่ายเหนือและอาณาจักรฝ่ายใต้ เรียกยุคสมัยนั้นเป็น “ยุคแตกแยกฝ่ายใต้ฝ่ายเหนือ” ส่วนในขณะที่ยังมีแผนที่ และเอกสารของชาวตะวันตกร่วมสมัย (และเวลาต่อมา) เรียกอาณาจักรไตเวียดว่า “ตองกี๋น” บ้าง “ทงคิง” บ้าง (หรือ “ตังเกี๋ย” ในสำเนียงภาษาไทย) ส่วนอาณาเขตถ่วนหวาและกว๋างนามนั้น เรียกกันในชื่อ “โคชินจีน”

<sup>2</sup> หมายถึงเวียดนามในสมัยราชวงศ์เล หรือก่อนราชวงศ์เหงวียน (ค.ศ. 1802-1945) มีอาณาเขตในขณะนั้นจากพรมแดนจีนลงมาถึงบริเวณเว้และดานังโดยประมาณ อนึ่งในบทความนี้จะหลีกเลี่ยงการถ่ายทอดเสียงตามสำเนียงภาษาเวียดนามภาคเหนือ สำหรับชื่อเฉพาะในบางกรณี แต่จะใช้คำที่คุ้นเคยในภาษาไทย

จุดเปลี่ยนของเหตุการณ์คือ การพลิกสถานการณ์มาเป็น “ผู้ชนะ” ขององค์ชาย เหวงเวียนอัน<sup>3</sup> ผู้เป็นทายาทเชื้อสาย “เจ้าผู้ปกครอง” ตระกูลเหงเวียนแห่งดินแดน ถ่วนหวาและกว๋างนาม หรือ อาณาจักรโคชินจีน (Cochinchina) ในเอกสารของ ชาวตะวันตก นำไปสู่การรวมอาณาเขตส่วนเหนือหรือลุ่มแม่น้ำแดงและใต้หรือดินแดน ปากแม่น้ำโขง ตลอดถึงชายฝั่งทะเลเอาไว้ให้เป็นหนึ่งเดียวกันภายใต้ราชวงศ์เหงเวียน (ค.ศ. 1802-1945) ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นที่มาของอาณาจักรเวียดนามจนถึงปัจจุบัน

ผลสำเร็จของราชวงศ์เหงเวียนโดยการนำของเหงเวียนอัน นั้นส่วนหนึ่งเป็น เพราะได้รับความช่วยเหลือจากฝรั่งเศส ซึ่งภายหลังได้กลายเป็นประเด็นปัญหา ทางประวัติศาสตร์ต่อราชวงศ์เหงเวียนในเชิง “อคติลบ” (และยังอาจรวมไปถึง “ชาวภาคใต้” โดยรวมอีกด้วย) (Pelly, 2002) อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงชี้ว่าเหตุการณ์ คีกงสงครามในเวียดนามในช่วงต้น “ยุคใหม่” นั้นได้เกิดขึ้นตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 แล้ว และได้สืบเนื่องมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 และที่สำคัญคือเกี่ยวพันกับ ต่างชาติหลายฝ่าย ดังเช่น กรณีที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนที่สุด อาทิ ลาว กัมพูชา สยาม จีนจนถึงโปรตุเกส ดัทช์หรือฮอลันดา ฝรั่งเศส สเปน และอังกฤษ

บทความนี้เป็นการนำเสนอประวัติศาสตร์คีกงสงครามในเวียดนามตั้งแต่ คริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยพิจารณาตั้งแต่การสร้างแสนยานุภาพ และคีกงสงครามที่มีผลต่อพัฒนาการของอาณาจักรไควเวียดหรืออาณาจักรตั้งเกี่ยว เป็นหลัก รวมถึงพิจารณาปัจจัยสำคัญจากชาติภายนอกซึ่งพบว่า มีบทบาทอย่างยิ่ง ต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรไควเวียดในขณะนั้นโดยมุ่งเน้นบทบาท จากชาติตะวันตกกรณีดัทช์ ในนามบริษัทอินเดียตะวันออก (VOC) และจีน บทความนี้ ใช้ข้อมูลและหลักฐานหลักของเวียดนามจากพงศาวดารราชสำนัก *ด่ายเหวียดสี่อู่กี ต่วนทื่อ*<sup>4</sup> และ *เคิมดิ่งเหวียดสี่อู่ทงสามเกื่องหมุก*<sup>5</sup> บันทึกการเดินทางของชาวตะวันตกชาติต่างๆ และหลักฐานของจีนคือจดหมายเหตุรายวันราชวงศ์หมิง (*หมิงสี่อู่ลู่*) จากภาคภาษาอังกฤษ ซึ่งแปลจากภาษาจีนโดย Wade (2005) ร่วมด้วยงานศึกษา อื่นที่เกี่ยวข้อง

<sup>3</sup> ภายหลังคือจักรพรรดิยาลอง แห่งราชวงศ์เหงเวียน (ค.ศ. 1802-1945)

<sup>4</sup> ฉบับพิมพ์เป็นภาษาเวียดนามปัจจุบัน Đại Việt Sử Ký Toàn Thư. (1998)

<sup>5</sup> ฉบับพิมพ์เป็นภาษาเวียดนามปัจจุบัน Khâm Định Việt sử Thông giám cương mục (1998)

## สงครามกับไต้หวันก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 17

ประวัติศาสตร์เวียดนามนั้นให้ความสำคัญต่อการศึกสงครามอย่างชัดเจน และยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของตนทั้งในงานเขียนจารีตและงานเขียนสมัยใหม่ สงครามครั้งสำคัญที่เป็นความสำเร็จหรือชัยชนะของเวียดนามครั้งแรก<sup>6</sup> หลังก่อตั้งอาณาจักรอิสระใน ค.ศ. 939 เป็นสงครามกับจีนเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่สมัยงเวี๋ยนกับอาณาจักรหนานฮั่น (ชัยชนะที่ปากแม่น้ำแบกตัง) สงครามสมัยราชวงศ์หลี่กับจिनราชวงศ์ซ่ง ซึ่งเป็นชัยชนะของเวียดนามจนสามารถทำให้จีนยอมรับการเป็นอาณาจักรอิสระได้ในที่สุด จากนั้นสงครามครั้งใหญ่ได้เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์เจิ้น (ค.ศ. 1225-1400) เป็นการรบกับพวกมองโกลในคริสต์ศตวรรษที่ 13 ซึ่งทัพเวียดนามโดยการนำของขุนพลเจินฮิงต่าวมีชัยชนะเหนือกองทัพมองโกลได้ในยุทธนาวีที่แม่น้ำแบกตังบริเวณอ่าวฮาลองเช่นกัน จากนั้นก็ไม่เกิดสงครามใหญ่กับจีนอีกกว่าร้อยปี นอกจากนี้ยังคงปรากฏเรื่องราวความขัดแย้งและการรบกับชนเผ่าชายแดนรายรอบมาอย่างต่อเนื่อง อาทิ ลาว กัมพูชา และจามปา โดยเฉพาะในสมัยราชวงศ์เจิ้น<sup>7</sup>

ส่วนความขัดแย้งระหว่างเวียดนามกับจีนครั้งใหญ่อีกครั้งเกิดขึ้นเมื่อโห่ก्यूลียึดอำนาจการปกครองจากราชวงศ์เจิ้นในปี 1400 หลังจากโห่ก्यूลีส่งทหารดักสังหารผู้อ้างตนเป็นราชินิกุลราชวงศ์เจิ้นที่จิ้นอาร์กขากลับเวียดนามกลางทางในเดือนเมษายน ค.ศ. 1406 ราชสำนักหมิงจึงส่งทัพมาเพื่อ “ลงอาญา” ต่อโห่ก्यूลี กองทัพจีนได้ข้ามพรมแดนบุกเข้าสู่เวียดนาม<sup>8</sup> และสามารถจับตัวโห่ก्यूลีและบุตรได้ในปี 1407 นำไปสู่การกลับมายึดครองจีนเป็นครั้งแรกในรอบสี่ร้อยปีนับแต่เวียดนามตั้งตนเป็นอาณาจักรอิสระ

<sup>6</sup> ชื่อประเทศคือ *ไตโก่เหวียด* (มหาอาณาจักรเวียดอันยิ่งใหญ่) จากนั้นในสมัยราชวงศ์หลี่ (คริสต์ศตวรรษที่ 11) เปลี่ยนเป็น *ไตเหวียด* (มหาอาณาจักรเวียด)

<sup>7</sup> ข้อมูลสำคัญที่ระบุดังความขัดแย้งระหว่างจีนกับไต้หวันและอาณาจักรเพื่อนบ้านนั้นปรากฏในจดหมายเหตุรายวันของราชวงศ์หมิง (*หมิงซือลู่*) อย่างต่อเนื่อง

<sup>8</sup> รายละเอียดของเหตุการณ์ในช่วงนี้ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุราชกิจรายวันราชวงศ์หมิง หรือ *หมิงซือลู่* ข้อมูลจากด้านเวียดนามนั้นอยู่ใน *พงศาวดารอาณาจักรไต้หวันฉบับสมบูรณ์* (ด้ายเหวียดสื่อก็่ตวันทื่อ) (Đại Việt Sử Ký Toàn Thư, 1998)

การยึดครองของจีนนำไปสู่สงครามครั้งใหม่เมื่อเลเหล่ย ก่อการต่อต้านจีนขึ้นที่เขตแทงหวาในทศวรรษที่ 1420 สิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของเวียดนามเหนือกองทัพจีนที่ควบคุมเวียดนามอยู่ในขณะนั้น ซึ่งถือเป็นสงครามครั้งสำคัญที่สุดอีกครั้งหนึ่งในสำนักทางประวัติศาสตร์ของชาวเวียดนาม เพราะไม่เพียงแต่เป็นชัยชนะต่อกองทัพมหาอำนาจที่มีแสนยานุภาพเหนือกว่าแต่ยังได้นำไปสู่การฟื้นฟูอาณาจักรอิสระขึ้นใหม่ การก่อตั้งราชวงศ์ใหม่ (ราชวงศ์เล) ผู้ปกครองใหม่และกำหนดสถานะความสัมพันธ์กับจีนขึ้นใหม่ นับแต่ ค.ศ. 1428 เป็นต้นไป รายละเอียดของสงครามครั้งนี้ปรากฏในพงศาวดารของฝ่ายเวียดนามอย่างละเอียด รวมทั้งในความเรียงชิ้นสำคัญของเหวียนจ้ายที่ชื่อ *บิ่งโง่ด่ายก่าว* หรือ *มหาโองการประกาศชัยชนะเหนือพวกจีน*

ในสมัยราชวงศ์เลช่วงต้น ขุนศึกจากยุคทำสงครามกับจีนได้รับตำแหน่งสำคัญทางทหารและอภิสิทธิ์ต่างๆ ตกทอดถึงลูกหลานและมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการบริหารราชการและนโยบายความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านรายรอบ (Whitmore, 1968) ความขัดแย้งและสงครามระหว่างเวียดนามกับเพื่อนบ้านยังคงเกิดขึ้นโดยมีจีนเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตลอดในฐานะมหาอำนาจตามระบบโลกแบบบรรณาการที่จีนถือตนเป็น “ประมุข” เหนืออาณาจักรต่างๆ ซึ่งถือเป็นประเทศราชของตนตามธรรมเนียมนั้น “ประเทศราช” ต้องส่งคณะทูตไปถวายเครื่องราชบรรณาการทุก 3 ปี และยังเป็นโอกาสที่จีนจะสร้างอิทธิพลต่อสถานการณ์ในประเทศราชของตน เช่นกรณีความขัดแย้งเวียดนามกับจามปาที่ยังคงมีสงครามต่อเนื่อง

สงครามที่อาจถือได้ว่ามีความรุนแรงที่สุดอีกครั้งหนึ่งนั้นเกิดขึ้นในปี 1479 รายละเอียดในจดหมายเหตุราชวงศ์หมิง หรือ *หมิงสี่อู่* กล่าวว่า อาณาจักรลาวและหัวเมืองเผ่าไทใหญ่ทางใต้ของจีนต่างส่งฎีการ้องทุกข์ไปยังจีนโดยระบุถึงการโจมตีลาวในสิงหาคมถึงกันยายน ค.ศ. 1479 เมื่อไต่เวียดส่งทัพจำนวนกว่าแปดหมื่นนายจัดการก่อสร้างเส้นทางเดินทัพ สะสมเสบียงอาหารรายทางก่อนบุกโจมตีลาว แต่ในที่สุดกองทัพไต่เวียดที่มีไพร่พลถึงหกหมื่นนายต้องแตกพ่ายในการรบกับชาวลาว จากนั้นประมุขของเวียดนาม (จักรพรรดิเลเถงตง) ต้องนำทัพหลวงด้วยพระองค์เองโดยมีกำลังพลกว่าเก้าหมื่นนาย แต่ก็ต้องสูญเสียไพร่พลไปกว่าสามหมื่นนายและจำต้องถอนทัพกลับโดยที่กษัตริย์เวียดนามต้องโทมนัสยิ่งนักจนถึงกับประชวร

(วันที่ 20 มิถุนายน ค.ศ. 1480) แต่ไต่เวียดยังคงส่งทัพรุกไล่เข้าไปโจมตีชาวลาวลึกเข้าจนประชิดแดนล้านนาและลำน้ำสาละวิน ดินแดนของชาวไต ตามรายละเอียดที่ปรากฏทั้งเอกสารประวัติศาสตร์จีนและพงศาวดารทางการของไต่เวียด (Đại Việt Sử Ký Toàn Thư, II, 1998: 478)

เห็นได้ว่าแสนยานุภาพของไต่เวียดนั้นปรากฏชัดเจนนที่สุดในรัชกาลจักรพรรดิเลเถงตง งานศึกษาเกี่ยวกับสงครามและการทำลายล้างครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ของ Kiernan (2007) นักประวัติศาสตร์คนสำคัญที่ศึกษาการทำลายล้างชีวิตมนุษย์โดยมีที่มาจากการเมืองในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติยังถือว่าการทำศึกครั้งใหญ่กับจามปาในสมัยจักรพรรดิเลเถงตงเป็นการทำลายล้างครั้งใหญ่อีกครั้งในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนสมัยใหม่ และสะท้อนถึงแสนยานุภาพของไต่เวียดครั้งนั้น

“... ไต่เวียดยังคงสร้างเสริมแสนยานุภาพเพื่อการรุกรบครั้งใหญ่ ในปี 1465 จักรพรรดิเลเถงตงนำทัพบุกและทัพเรือซึ่งรวมกำลังได้ราวหนึ่งแสนนาย พระองค์ยังทรงเป็นผู้กำหนดหลักเกณฑ์ในการรบให้แก่ทัพเรือ ทัพช้าง ทัพม้า และทหารราบ ในปีถัดมาจึงทรงให้จัดกระบวนทัพแบบหมิง (จีน) ในกองพลทั้งห้ากองพล ให้มีเรือรบประจำอยู่ด้วยจำนวนสิบลำ และ “ท่อยิงไฟ” (เครื่องยิงระเบิดแบบจีน) ขนาดใหญ่หนึ่งท่อย ขนาดใหญ่รองลงมาและขนาดเล็กรวมกันอีกแปดสิบท่อย จากนั้นไต่เวียดยังเริ่มนำเข้าแร่ทองแดงปริมาณมากเพื่อหล่อปืนเล็กและปืนใหญ่ ในปี 1467 จักรพรรดิยังทรงให้สร้างอาวุธใหม่ๆ และมีพระราชโองการห้ามนำดินปืนไปผลิตดอกไม้ไฟ...”<sup>9</sup>  
(Kiernan, 2007: 109)

ในช่วงทศวรรษที่ 1530-1540 หลังตระกูลหมังก่อการชิงอำนาจจากราชวงศ์เลแล้ว (ค.ศ. 1528) ในสายตาราชสำนักจีนนั้น เวียดนามยังคงมีภาพลักษณ์เป็นดินแดนที่ไม่สงบและมักมีความขัดแย้งทั้งภายในประเทศและกับเพื่อนบ้าน หลังเหตุการณ์ครั้งนั้น ราชสำนักหมิงได้หยุดการส่งบรรณาการไปยังจีน จนกระทั่งฝ่ายจีนเริ่มตั้งข้อสังเกตและเริ่มรับรู้ว่าการ “กบฏ” ชิงอำนาจขึ้น เมื่อผู้ปกครอง

<sup>9</sup> ศึกษาประวัติศาสตร์ปืนไฟในเวียดนามก่อนรับจากชาวตะวันตกได้ใน Sun (2003)

ไต่เวียดตระหนักว่าจีนเริ่มรับรู้สถานการณ์ที่เป็นอยู่แล้ว ผู้ปกครองราชวงศ์หมักจึงส่งทูตไปเจรจาขอสวามิภักดิ์และการรับรองการเป็นประมุขของตน จากนั้นในปี 1543 แรกกดดันกลับตักแก้ฝ่ายราชวงศ์เลซึ่งได้รับการสนับสนุนจากตระกูลเหงวียน และตระกูลจิ่งในเขตเมืองแทงหวาหลังจีนยอมรับฝ่ายตระกูลหมัก ขุนศึกตระกูลเหงวียนและจิ่งที่เป็นกำลังหลักในการค้ำจุนราชวงศ์เลจึงตัดสินใจยกทัพไปตีฝ่ายราชวงศ์หมักแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จและต้องกลับมาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองแทงหวา สงครามระหว่างสองฝ่ายยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง จนฝ่ายราชวงศ์เลกลับเป็นฝ่ายรุกได้และยึดราชธานีทั้งลงได้ในปี 1592 ฝ่ายหมักหลบหนีขึ้นไปในเมืองกาวบิ่งใกล้ชายแดนจีนและร้องขอความช่วยเหลือจากจีน

### คริสต์ศตวรรษที่ 17: เริ่มศึกเหนือ-ใต้

สงครามภายในประเทศที่ยืดเยื้อมาหลายสิบปีดำเนินมาถึงจุดเปลี่ยนสำคัญ แต่ยังไม่ใช่เป็นการสิ้นสุดศึกสงครามและความขัดแย้งในไต่เวียด ราชวงศ์เลที่กลับขึ้นอำนาจของตนขึ้นมาได้ กลับต้องอยู่ภายใต้อำนาจของขุนศึกตระกูลใหญ่สองตระกูลคือ ตระกูลเหงวียนและตระกูลจิ่ง ผู้รวบรวมไพร่พลในการทำศึกกับฝ่ายราชวงศ์หมัก และภายหลังขุนศึกตระกูลจิ่งสามารถจัดอำนาจของขุนศึกตระกูลเหงวียนด้วยการส่งไปปกครองดินแดนทางใต้ (ถ่วนหวาและกว่างนาม) จากนั้นตระกูลจิ่งจึงควบคุมการปกครองเบ็ดเสร็จในฐานะ “อุปราช” (ใต้เวือง หรือ จิว) สืบทอดตำแหน่งทางสายโลหิตเสมือนราชวงศ์ใหม่ โดยที่จักรพรรดิเลต้องอยู่ในฐานะประมุขเชิงสัญลักษณ์และหลายพระองค์ต้องตกอยู่ใต้การควบคุมชี้หน้าของตระกูลจิ่งตั้งแต่ขึ้นครองราชย์ ตำแหน่งที่เคื้อยญาติตระกูลจิ่งยึดกุมเป็นหลักล้วนเป็นอำนาจทางทหารและดำเนินการทำสงครามกับกองกำลังฝ่ายหมักที่กาวบิ่งอย่างต่อเนื่อง แม้ราชวงศ์เลได้กลับมาปกครองที่ราชธานีทั้งลงได้แล้วก็ตาม จึงถือได้ว่าบัดนี้โครงสร้างระบบการปกครองของเวียดนามภายใต้ราชวงศ์เลได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงจนสิ้นสุดราชวงศ์ในปี 1788<sup>10</sup> โดยที่ขุนศึกนักรบมีอำนาจนำทางการเมือง

<sup>10</sup> ในประวัติศาสตร์เวียดนาม เรียกช่วงเวลาตั้งแต่สถาปนาจักรพรรดิเลจางตงขึ้นสืบราชบัลลังก์ราชวงศ์เล ในปี 1533 หลังหลบหนีฝ่ายหมักลงไปตั้งมั่นบริเวณเขตแดนไต่เวียดกับลาว จนถึงสิ้นสุดราชวงศ์ว่า ราชวงศ์เลยุคฟื้นฟู (เลจุงฮิง - Lê trung hung)

การฟื้นฟูราชวงศ์เลนั้นยังเป็นการเริ่มต้นระบบการปกครองแบบใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของเวียดนาม นั่นคือผู้มีอำนาจในการบริหารราชการโดยแท้จริงเป็นขุนพลใหญ่จากตระกูลจิ่ง ที่สืบทอดตำแหน่งเสมือน “อุปราช”<sup>11</sup> (ตำแหน่งทางการในราชสำนักคือ *ไต้เวือง* ทำหน้าที่เสมือนเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จักรพรรดิ) ในตระกูลตนเหมือนเป็นอีกราชวงศ์หนึ่ง ส่วนจักรพรรดิราชวงศ์เลนั้นทรงดำรงสถานะเป็นประมุขในทางพิธีการและพิธีกรรม ไม่มีบทบาทในการริเริ่มหรือบัญชาการนโยบายทางการเมืองการปกครองใดๆ ขุนนางฝ่ายปฏิบัติซึ่งอยู่ภายใต้กรมต่างๆ ต้อง “สือสาร” โดยตรงกับอัครมหาเสนาบดีตระกูลจิ่ง ในฐานะผู้บังคับบัญชาสูงสุด

สถานการณ์ศึกสงครามในไต่เวียดยิ่งมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เมื่อเกิดการแยกตัวก่อตั้งอาณาจักรอิสระ “โคชินจีน” (เขตถ่วนหาวและกว๋างนาม) โดยขุนศึกตระกูลเหงวียนคือ เหงวียนหว่างและเหงวียนฟุกเหงวียน ผู้เป็นบุตร ที่ไม่ยอมรับอำนาจของตระกูลจิ่ง (แต่อ้างว่ายังสวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์เล) ปี 1627 อุปราชจิ่งจึงเริ่มต้นทำสงครามเพื่อ “ปราบปราม” ฝ่ายตระกูลเหงวียนในฐานะ “กบฏ” ถือเป็นสงครามครั้งแรกระหว่างสองฝ่าย พงศาวดารทางการเมืองฉบับหนึ่งให้รายละเอียดว่า ครั้งนั้นทัพฝ่ายตั้งเกียมีทั้งทัพช้าง ทัพม้า ทัพเรือ แต่สุดท้ายด้วยความไม่ชำนาญพื้นที่จึงถูกทัพฝ่ายเหงวียนตีแตกจนต้องเลิกทัพกลับ (Khâm Định Việt sử Thông giám cương mục II, 1998: 245-247) อุปราชจิ่งจึงยังคงส่งทัพลงไปตีฝ่ายเหงวียนอีกในปี 1633 แต่ก็ต้องล้มเหลวอีก และศึกใหญ่อีกครั้งเกิดขึ้นในปี 1648 ทัพหลักของฝ่ายจิ่งคือ ทัพเรือซึ่งยกลงมาถึงชายฝั่งกว๋างบิ่งแต่สุดท้ายก็ต้องแตกพ่าย ทัพฝ่ายเหงวียนรุกไล่ทัพตั้งเกียไปจนถึงแม่น้ำยันห์ (แซงท์-Sông Gianh) จนกลายเป็นเขตแดนสองฝ่ายต่อมา ในปี 1655 ฝ่ายตั้งเกียยังคงส่งทัพลงมาตีฝ่ายเหงวียนอีก ครั้งนี้ถือเป็นศึกใหญ่ที่ต่อเนื่องถึงปี 1656 และสุดท้ายฝ่ายจิ่งก็ต้องล่าถอยกลับขึ้นเหนือ จากนั้นอุปราชจิ่งจ่าง ก็ถึงแก่กรรมลงในปี 1657

<sup>11</sup> บทความนี้จะเรียกตำแหน่งนี้ว่า “อุปราช” โดยอนุโลม จากการทำหน้าที่ ตำแหน่งนี้มีความหมายโดยย่อว่า “ผู้ปกครองประเทศโดยแท้จริง” ชาวเวียดนามนิยมเรียกว่า “จิว” (“เจ้า”)



หลังศึกใหญ่ครั้งนั้น ดูเหมือนฝ่ายตั้งเกี่ยตกอยู่ในสถานการณ์ยุ่งยาก ตามมา ไม่ว่าจะเป็นการเกิดกบฏในบริเวณภูเขาเขตเห่งอาน ซึ่งเป็นทั้งเส้นทางเดินทัพ และแหล่งรวมไพร่พลที่ถูกเกณฑ์ทำศึกกับฝ่ายเหงวียนมาก่อนหน้า ผู้ปกครองตระกูลจิ่งและข้าราชการสำนักเริ่มเห็นผลของการทำศึกยึดเยื่อว่ามีผลกระทบจนเกิดขาดแคลนเสบียงอาหารครั้งใหญ่ ถึงกับต้องประกาศให้ราษฎรบริจาคข้าวเปลือกเพื่อแลกกับตำแหน่งขุนนาง ในปี 1658 ราชเลขาธิการในพงศาวดารระบุว่า “...ครั้งนั้นระดมไพร่พลมานานวัน เเสบียงครั้งเริ่มร่อยหรอ จึงมีพระราชโองการไปทั่วประเทศว่า ผู้ใดนำข้าวเปลือกถวายตามแต่จำนวนมากน้อย จะได้รับการแต่งตั้งให้มีตำแหน่งขุนนางตามลำดับชั้น...” (Đại Việt Sử Ký Toàn Thư III, 1998: 251) ยิ่งสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบต่อระบบบริหารราชการ

ปี 1660 อาจถือได้ว่า เป็นช่วงเวลาที่สถานการณ์ของฝ่ายตั้งเกี่ยเริ่มคืบชั้นยิ่งขึ้น เพราะเป็นครั้งแรกที่ฝ่ายตระกูลเหงวียนยกทัพรุกขึ้นเหนือก่อน เช่นนั้นจึงเริ่มปรากฏการเรียกร้องเพื่อปฏิรูปการปกครองครั้งสำคัญ โดยการนำของขุนนางพลเรือนโดยเน้นไปที่การฟื้นฟูเศรษฐกิจ จัดระบบภาษีและการบริหารราชการ รวมถึงการคัดเลือกขุนนางที่มีคุณภาพ ที่สำคัญขุนนางพลเรือนคนสำคัญหลายคนในครั้งนั้นได้ถวายฎีกา (ซึ่งความจริงนั้นหมายถึงมีต่ออุปราชตระกูลจิ่ง) ซึ่งมีใจความขึ้นต้นว่า “...ศิลปะในการปกครองประเทศนั้น มีทั้งด้านปัญญาความคิด (วัน - vãn) และต้องมีด้านการยุทธ์ (หวอ - võ)...” (Đại Việt Sử Ký Toàn Thư III, 1998: 253) ซึ่งสะท้อนถึงความพยายามแสดงบทบาทของขุนนางพลเรือนตามคติการปกครองในอุดมคติปราชญ์จีนโบราณ เช่น สำนักขงจื้ออีกครั้งหนึ่ง นับแต่ขุนศึกมีอิทธิพลในราชสำนักเลมาตั้งแต่เริ่มการฟื้นฟูราชวงศ์

อย่างไรก็ตาม ทัพฝ่ายเหงวียนได้ยกขึ้นมาจากเขตเห่งอานแล้ว ซึ่งถือว่าฝ่ายเหงวียนรุกขึ้นเหนือได้ไกลที่สุดเป็นครั้งแรก ถึงปี 1662 ทัพตั้งเกี่ยก็สามารถสกัดทัพเหงวียนไว้ได้จนไม่อาจรุกคืบขึ้นไปได้ ศึกใหญ่กับฝ่ายเหงวียนครั้งนั้นจึงยุติลง<sup>12</sup> เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ราชสำนักทั้งสองยิ่งตระหนักถึงความถดถอยของตน ราชสำนักเลจึงเริ่มการปฏิรูปการปกครองและฟื้นฟูความมั่นคงภายใน

<sup>12</sup> ศึกษาการปฏิรูปสังคมในช่วงนี้ได้ในงานของ Taylor (1987)

ครั้งใหญ่อีกช่วงหนึ่ง ที่สำคัญยังเริ่มส่งทูตไปถวายบรรณาการยังราชสำนักชิงหลังจากหยุดไปหลายปี ซึ่งยิ่งทำให้สถานะของราชวงศ์เลยุคฟื้นฟูราชวงศ์มีความชอบธรรมในสายตาจีนมากขึ้น เมื่อฝ่ายชิงสามารถทำลายราชวงศ์หมิงใต้ (ที่ให้การสนับสนุนฝ่ายหมัก) ลงได้แล้ว จากนั้นราชสำนักเลยกลับไปดำเนินการปราบปรามฝ่ายตระกูลหมักที่กาวบั้งอีกครั้งในปี 1666 (อาจเป็นไปได้ว่าราชสำนักและอุปราชจึงเห็นว่าภัยสำคัญใกล้ตัวยิ่งกว่าตระกูลเหงเวียนคือฝ่ายหมัก) เห็นได้ว่าสงครามของไฉ่เวียดดำเนินไปควบคู่กับการทูตกับอำนาจใหม่ในจีน

สงครามกับฝ่ายเหงเวียนเริ่มขึ้นอีกครั้งในปี 1672 ครั้งนี้ถือเป็นการยกทัพขนาดใหญ่อีกครั้ง เพราะทั้งจักรพรรดิและอุปราชนำทัพลงไปเอง แต่สุดท้ายก็ต้องล่าถอยเมื่อฝ่ายเหงเวียนยันการบุกไว้ได้หลังทำศึกกันถึง 6 เดือน ในปีต่อมา (ค.ศ. 1673) การปฏิรูปการทหารครั้งสำคัญเริ่มขึ้นในราชสำนักเลเมื่อมีการแต่งตั้งให้ขุนนางพลเรือนคุมกองทัพ แต่ในปีต่อมา (ค.ศ. 1674) “กองพลอันดับหนึ่ง” (อู๋วิง) กองกำลังรบชั้นยอดซึ่งคัดเลือกจากผู้มีภูมิลำเนาที่เขตเมืองทางหวาและแห่งอาน กำลังสำคัญในการทำศึกกับฝ่ายใต้ (ตระกูลเหงเวียน) ได้ก่อการจลาจลต่อต้านการปฏิรูปทัพจนถึงกับบุกสังหารขุนนางใหญ่หลายคนที่มีหน้าที่ควบคุมกองทัพ อุปราชจึงจึงต้องยอมทำตามข้อเรียกร้องต่างๆ ของทหารที่ก่อการ เหตุการณ์ครั้งนั้นมีส่วนทำให้ฝ่ายตั้งเกียดต้องหยุดการทำศึกกับฝ่ายเหงเวียนในคริสต์ศตวรรษที่ 17

ช่วงเวลาจากคริสต์ศตวรรษที่ 16 ต่อเนื่องถึงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ยังเป็นช่วงเวลาที่ชาวตะวันตกเดินทางมาถึงเวียดนามเป็นครั้งแรก โดยเรียกดินแดนแห่งนี้ว่า โคชินจีน (เขตปกครองถ่วนหวาและกว๋างนาม) และตั้งเกียด (อาณาจักรไฉ่เวียด) เริ่มจากชาวโปรตุเกสทั้งนักผจญภัย พ่อค้า และนักบวชเยซูอิตที่เดินทางมาถึงชายฝั่งตอนใต้ของไฉ่เวียดก่อนไปตั้งมั่นที่ท่าเก้า ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 พวกโปรตุเกสตั้งสำนักงานการค้าที่เหยอาน (ไฟโฟ) ในเขตปกครองถ่วนหวากว๋างนามซึ่งอยู่ในการดูแลของขุนศึกตระกูลเหงเวียน และขึ้นมาที่ห่งลอง หรือที่ชาวตะวันตกนิยมเรียกว่า แก่เจอะ แต่ไม่ปรากฏว่ามีบทบาทมากมายนักไม่ว่าจะเป็นทางการค้า การเมืองหรือแม้แต่การเผยแพร่ศาสนาคริสต์ซึ่งมักถูกต่อต้านจากราชสำนักไฉ่เวียด

เรียกได้ว่า ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 นั้นชาวตะวันตกยังไม่ทราบเรื่องราวของดินแดนแห่งนี้มากนัก (Lach and Van Kley, 1993: 1250-1253) ขณะที่ในพงศาวดารหรือหลักฐานประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของเวียดนามเองนั้นแทบไม่ปรากฏเรื่องราวของชาวตะวันตก โดยเฉพาะบทบาทของชาวตะวันตกต่อศึกสงครามภายใน

## แสนยานุภาพไคเวียดกับการเข้ามาของชาวตะวันตก

การศึกษาบทบาทของชาวตะวันตกตั้งแต่เข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคแรกๆ ปรากฏในวงวิชาการนานแล้ว แต่การศึกษาเฉพาะกรณีเวียดนามนั้นปรากฏมากขึ้นในช่วงเวลาไม่นานมานี้ ทั้งในเวียดนามและต่างประเทศ หลักฐานสำคัญในการศึกษาย่อมเป็นประเภทบันทึกหรือรายงานการเดินทาง<sup>13</sup> ที่น่าสนใจคือ หลักฐานทั้งประเภทลายลักษณ์อักษรและแผนที่ได้ยืนยันถึงการแตกแยกของอาณาจักรไคเวียดออกเป็นสองอาณาจักรคือ ตังเกี๋ยและโคชินจีน งานหลายชิ้นยังให้ข้อมูลถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของแต่ละอาณาจักรและสาเหตุของความแตกแยกได้อย่างชัดเจน

เอกสารสำคัญยุคแรกๆ เกี่ยวกับเวียดนามที่มีชื่อเสียงชิ้นแรกๆ คืองานของ จูเลียโน บัลดินอตติ บาทหลวงเยซูอิตชาวอิตาลีคน บันทึกรายการวาระสมโภชการเดินทางที่มาถึงอาณาจักรไคเวียดหรือที่ครั้งนั้นเขาเรียกว่า “ตังเกี๋ย” (Tonkin)<sup>14</sup> ในปี 1626 (Lach and Van Kley, 1993: 376; Dror and Taylor, 2006: 181) น่าสนใจที่เขาได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจาก “อุปราช” หรือผู้สำเร็จราชการตระกูลจิ่งจิ่งจ่าง ครองอำนาจในช่วงปี 1623-1654) ผู้ซึ่งเริ่มนำทัพใหญ่บุกลงใต้โจมตี

<sup>13</sup> ซูมา โอเรียนทัล (Suma orientalis) ของโทเม ปิเรส (Tome Pires) นักเดินทางชาวโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 16 อาจถือได้ว่าเป็นเอกสารตะวันตกชิ้นแรกสุดที่กล่าวถึงเรื่องราวของเวียดนาม (อาณาจักรโคชินจีน) ซึ่งมีเรื่องราวของอาวุธในทัพชาวเวียดนามครั้งนั้นว่า มีปืนยาวและ “เครื่องยิงระเบิด” ใช้แล้ว (Pires, Tome. (2005). Suma orientalis of Tome Pires. New Delhi, Del, India.) คำว่าโคชินจีนนั้น สันนิษฐานกันว่าดัดแปลงมาจากชื่อเมืองโคชิน ในอินเดียนใต้ ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญ มีพ่อค้าจากต่างแดนมาค้าขายและพำนักอยู่มากมาย

<sup>14</sup> คำนี้มาจากภาษาจีนสำเนียงเวียดนาม มีความหมายว่า *ราชธานีตะวันออก* ซึ่งหมายถึงเมืองทังลอง หรือฮานอย แต่ครั้งนั้นคนทั่วไปและชาวต่างชาตินิยมเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า แก่เจอะ (*ย่านตลาด*)

ฝ่ายตระกูลเหงวียนที่ควบคุมพื้นที่ถ่วนหวาและกว๋างนามเป็นครั้งแรก แม้บัลดินอตติ มีจุดมุ่งหมายในการเข้ามาเพื่อหาทางเผยแพร่คริสต์ศาสนา ซึ่งเขาได้ประจักษ์ในเวลาต่อมาว่า ตั้งเกียไม่ได้สนใจต่อคริสต์ศาสนาตามที่บัลดินอตติหวังไว้

อย่างไรก็ตาม บ้านที่ของบัลดินอตติได้บอกเล่าประเด็นความขัดแย้งระหว่างอาณาจักรเวียดนามทั้งสองฝ่าย (ตั้งเกียและโคชินจีน) บ้างแล้ว และยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาติตะวันตกอีกด้วย เช่น ชาวลือที่แพร่หลายในตั้งเกียว่า พวกโปรตุเกสนั้นเป็น “สายลับ” ของฝ่ายตระกูลเหงวียนและสร้างทำตนเป็นมิตรกับราชสำนักถังลง แต่แท้จริงนั้นแอบแฝงด้วยความหวังที่จะสอดแนมความลับทางทหารในฝ่ายเหนือ (Lach and Van Kley, 1993: 1251)

ข้อมูลเกี่ยวกับแสนยานุภาพของทัพอาณาจักรตั้งเกียหรืออาณาจักรไต่เวียดใต้การปกครองของราชวงศ์เลและอุปราชตระกูลจิ้งยังปรากฏชัดเจนในบันทึกของ Baldinotti เช่น เห็นว่าชาวตั้งเกียนั้นเชี่ยวชาญการใช้อาวุธ มีความรอบรู้ในการใช้อาวุธปืนไฟ ปืนใหญ่ นักรบชาวตั้งเกียสะพายดาบและอาวุธมีคมทั้งหลายไว้ที่ไหล่ ขณะที่ “ภาคส่วน” ต่างๆ ในสังคมตั้งเกีย ต้องมีส่วนร่วมในการเตรียมความพร้อมในการทำศึก เช่น มีกฎเกณฑ์ให้ขุนนางชั้นสูงซึ่งมีอยู่ 600 คน ถูกบังคับให้ส่งไพร่บริวารในสังกัดของตนคนละ 1,000-2,000 คนเข้าประจำการในกองทัพ หน้าที่หลักของไพร่ในสังกัดของขุนนางเหล่านี้คือ ทำศึกสงคราม ซึ่งหมายความว่ากองทัพของฝ่ายเหนือนั้นอาจมีจำนวนมากเป็นหลายแสนคน นอกจากนั้นยังยืนยันว่าเกิดความขัดแย้งระหว่างพี่น้องตระกูลจิ้งในการชิงตำแหน่ง “อุปราช” และชิงอำนาจคุมทัพ จนนำไปสู่สงครามกลางเมืองเป็นระยะ เหตุนี้ทำให้ขุนนางที่มีบทบาทโดดเด่นล้วนเป็นแม่ทัพนายกองตั้งที่ว่า “...สงครามคือหน้าที่หลักของขุนนางเหล่านี้...” (Lach and Van Kley, 1993: 1252) สอดคล้องกับภาพที่ได้จากเอกสารประวัติศาสตร์ของเวียดนามที่แสดงให้เห็นว่าไต่เวียดในช่วงเวลานั้นได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของขุนศึกอย่างชัดเจนแล้ว

งานเขียนที่ถือว่า สำคัญที่สุดอีกชิ้นหนึ่งคือ ผลงานของบาทหลวงอเล็กซองดร์ เดอโรดส์ (Rhodes, 1854: 1591-1660) บาทหลวงสำนักเยซุอิตผู้มี

ชื่อเสียงในฐานะผู้ประดิษฐ์อักษรโรมันเพื่อใช้เขียนภาษาพูดเวียดนามจนเป็นที่มาของอักษรเวียดนามในปัจจุบัน (*ก๊วกห่งอือ*)<sup>15</sup>

บาทหลวงเดอโรดส์บันทึกการเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาที่อาณาจักรฝ่ายใต้หรือโคชินจีนและอาณาจักรฝ่ายเหนือหรืออาณาจักรตังเกี๋ย (Tonqueen) โดยใช้เวลายุ่งที่นั่นระหว่างปี 1627-1630 ซึ่งถือว่าเป็นช่วงเวลาไม่นานหลังจากฝ่ายราชวงศ์เล โดยการช่วยเหลือของกองกำลังขุนศึกตระกูลเหงวียนและจิ้งยีตราชธานี ทั้งลองหรือฮานอยได้จากฝ่ายราชวงศ์หมักในปี 1592

ค.ศ. 1626 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่บาทหลวงเดอโรดส์เดินทางเข้ามานั้นยังใกล้เคียงกับเวลาที่อาณาจักรตังเกี๋ย (ราชวงศ์เลและขุนศึกตระกูลจิ้ง)<sup>16</sup> เปิดฉากเคลื่อนพลลงไปทำศึกกับฝ่ายข้าหลวงตระกูลเหงวียนแห่งเขตปกครองถ่วนหว่าในปี 1627 เมื่อราชสำนักราชวงศ์เล มีพระราชโองการถึง เหงวียนฟุกงวียนข้าหลวงผู้ปกครองถ่วนหว่าให้สวามิภักดิ์ต่อราชสำนักก่อนอุปราชจิ้งจางบัญชาให้ ยาดราทพลงไปโจมตีถ่วนหว่าและกว้างนาม (Đài Việt Sử Ký Toàn Thư III, 1998: 226 -227)

รายละเอียดที่ปรากฏในบันทึกของเดอโรดส์นั้นมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับกองทัพของราชสำนักทั้งลองค่อนข้างชัดเจนและมีรายละเอียดที่แสดงให้เห็นถึงการใช้อาวุธแบบตะวันตก เช่น ปืนคาบศิลาบ้างแล้วในกองทัพ อาวุธหลักประจำตัวของทหารนั้นนอกจากปืนคาบศิลาแล้ว ยังมีหว่าและดาบสั้น บาทหลวงเดอโรดส์เห็นว่าทหารเหล่านี้ยังใช้อาวุธได้จำกัด ส่วนปืนประเภทต่างๆ ที่มีใช้ในกองทัพราชสำนักนั้นยังถือว่าด้อยกว่าของฝรั่งเศสทั้งขนาดและประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับ

<sup>15</sup> งานของบาทหลวงเดอโรดส์ต้นฉบับพิมพ์เป็นภาษาละติน และมีการแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสภายใต้ด้วยชื่อเรื่องหลายชื่อในภายหลังนั้น (เช่น Histoire des relations de la Chine avec l'Annam - Vietnam du XVIe au XIXe siècle; d'après des documents chinois traduits pour la première fois หรือประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับอันนัม ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16-19 จากเอกสารของจีน ฉบับแปลเป็นครั้งแรก)

<sup>16</sup> บางกรณีในบทความนี้จะเรียกว่าอาณาจักรตังเกี๋ย หรืออาณาจักรฝ่ายเหนือ ขณะที่จะเรียกอาณาจักรใต้การปกครองของตระกูลเหงวียนว่า อาณาจักรโคชินจีนหรืออาณาจักรฝ่ายใต้ (บันทึกของชาวตะวันตกบางชิ้นเรียกดินแดนส่วนนี้ว่า กวีนาม-Quinam)

กองทัพเรือที่ด้อยกว่ากองเรือรบฝรั่งเศสไม่น้อยกว่า “สิบเท่า” (Rhodes, 1854: 100) แต่ที่เดอโรตส์ประทับใจมากกว่านั้นดูเหมือนเป็นเรื่องของการทุ่มเทรบอย่างกล้าหาญไม่เห็นแก่ชีวิต แต่ขณะเดียวกันก็มีความรักความห่วงใยในเพื่อนทหารด้วยกันเหมือนเช่นพี่น้องร่วมครอบครัวเดียวกัน

เดอโรตส์ยังกล่าวด้วยว่า ยังไม่เคยเห็นไพร่พลเหล่านี้ใช้อาวุธต่อสู้กันเองเลย แต่กำลังพลที่เป็นเสมือน “องครักษ์” ของผู้สำเร็จราชการตระกูลจึงนั้นดูเหมือนเป็นกำลังพลที่ทำให้บาทหลวงเดอโรตส์ถือว่าน่าเกรงขามมากที่สุด เพราะมีกำลังพลอย่างน้อยหนึ่งหมื่นถึงหนึ่งหมื่นสองพันคน ทั้งยังมีกองทัพช้างอีกร่วมสามร้อยเชือก (Rhodes, 1854: 101) และยังคงกล่าวอีกด้วยว่า แสนยานุภาพทางทหารของราชสำนักนั้นยิ่งใหญ่เหนือกว่าอาณาจักรฝ่ายใต้ เช่น ขณะที่อาณาจักรของฝ่ายตระกูลเหงวียนนั้นมีเรือรบในแบบสำเภาจีนอยู่อย่างน้อยสองร้อยลำ แต่อาณาจักรฝ่ายเหนือหรือตั้งเกี่ยนั้นมีเรือรบจำนวนห้าหรือหกร้อยลำเป็นอย่างน้อย (Lach and Van Kley, 1993: 1282; Dror and Taylor, 2006: 18)

แต่บันทึกเกี่ยวกับอาณาจักรตั้งเกี่ยในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ของชาวตะวันตกอีกคนหนึ่งที่ได้ถือว่ามีความสำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือ บันทึกของแซมมวล บารอน (Samuel Baron) “ลูกครึ่ง” อังกฤษกับหญิงเวียดนามและเกิดในเวียดนาม (ราวปี 1650) ทำงานกับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในขณะนั้นซึ่งกำลังทำการค้าอยู่ในตั้งเกี่ย (Lach and Van Kley, 1993: 1268)<sup>17</sup>

ในบันทึกชื่อ A Description of the Kingdom of Tonqueen (อธิบายราชอาณาจักรตั้งเกี่ย) ของบารอน มีบทชื่อ Of the Strength of the Kingdom of Tonqueen (ว่าด้วยแสนยานุภาพของอาณาจักรตั้งเกี่ย) เนื้อหาในบทนี้ชี้ให้เห็นว่าบารอนประทับใจต่อขนาดของกองทัพของอาณาจักรตั้งเกี่ยที่ระบุนในช่วงต้นของบทว่า ทักษะของฝ่ายตั้งเกี่ยนั้นน่าเกรงขามไม่น้อย เพราะมีจำนวนไพร่พลประจำการร่วม 150,000 นายเป็นอย่างน้อย ผ่านการฝึกฝนมาอย่างดี สามารถใช้อาวุธได้อย่างชำนาญ และเมื่อสถานการณ์คับขันทางการยังอาจจะดมพลเพิ่มเติมได้อีกเป็น

<sup>17</sup> บันทึกของบารอน ตีพิมพ์ล่าสุดในปี 2006 (Dror, Olga and Taylor, K.W. (2006). *Views of Seventeenth-Century Vietnam: Christoforo Borri on Cochinchina and Samuel Baron on Tonkin*. Ithaca: Cornell University Press).

สองเท่า<sup>18</sup> ทั้งยังมีทัพม้าอีกหมื่นตัว โดยยืนยันได้ว่ามีทัพช้างในกองทัพตั้งเกียอีกถึงราว 400 เชือก ที่สำคัญคือมีอาวุธปืนแบบตะวันตกทั้งปืนยาวและปืนใหญ่ “... ครบครันทุกชนิด ทั้งปืนคาบศิลา ซึ่งบ้างก็เป็นผลงานการประดิษฐ์ของพวกเขาเอง แต่ที่มีมากที่สุดนั้นคืออาวุธปืนซึ่งซื้อจากชาวโปรตุเกส ดัตช์ และอังกฤษ ซึ่งเก็บสะสมไว้ร่วมกับอาวุธอื่นเพื่อใช้ในยามที่ควร...” (Dror and Taylor, 2006: 213)

ส่วนกองทัพเรือของอาณาจักรตั้งเกียนั้นบารอนมองว่าไม่โดดเด่นนักไม่ต่างจากที่บาทหลวงเดอโรดส์แสดงความเห็นไว้ก่อนหน้า กองเรือประกอบด้วยเรือ (gallies) ราว 220 ลำ แต่ล้วนเป็นเรือที่เหมาะสมแก่การรบในลำน้ำมากกว่าออกทะเลหรือ “เหมาะสมแก่การใช้แข่งขันมากกว่าใช้ในศึกสงคราม” แม้ติดปืนล่ากล้องใหญ่ลำละหนึ่งกระบอกที่หัวเรือ พร้อมลูกกระสุน 4 ลูก ไม่มีเสากระโดง และล้นน้ำขับเคลื่อนด้วยฝีพาย นอกจากนี้ยังมีเรือขนาดใหญ่อยู่บ้างอีกราว 500 ลำ ซึ่งดูดีและแล่นได้เร็ว แข็งแรงพอที่จะออกทะเลได้แต่ก็ “เปราะบางเกินกว่าที่จะเข้าทำการรบ เพราะใช้หวายเส้นมัดส่วนต่างๆ ของเรือเข้าด้วยกัน เหมาะแก่การขนถ่ายเสบียงและกำลังพลมากกว่า” (Dror and Taylor, 2006: 212)

อาวุธที่ถือว่ามีควมรุนแรงเช่น “ปืนไฟ” หรือเครื่องยิงระเบิด ปรากฏหลักฐานว่า ทหารเวียดนามทั้งสองอาณาจักรมีใช้แล้วตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 การศึกษาที่มีอยู่ได้ยืนยันว่า อาวุธปืนไฟหรือเครื่องยิงระเบิดที่ใช้ในเวียดนามนั้นมีทั้งที่นำเข้ามาจากจีนและสร้างสรรค์โดยชาวเวียดนามเอง ทัพเวียดนามทั้งสองอาณาจักรมีความเชี่ยวชาญในการใช้ เอกสารประวัติศาสตร์ของเวียดนามเองก็เป็นหลักฐานยืนยันเรื่องนี้เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์ “ปืนไฟระเบิด” ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 หรือการใช้อาวุธประเภทปืนไฟและระเบิดในการรบระหว่างกองทัพตระกูลจิงกับตระกูลหมัก เป็นต้น แต่เมื่อพวกโปรตุเกสเริ่มเข้ามาในเวียดนามตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 สันนิษฐานว่าเริ่มมีการนำปืนคาบศิลาและปืนไฟ

<sup>18</sup> อาจถือได้ว่าเป็นกองทัพขนาดใหญ่ที่สุดอีกทัพหนึ่งในโลกยุคนั้น ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าทัพฝรั่งเศสของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันที่ฝรั่งเศสกำลังเริ่มต้นเส้นทางเป็นมหาอำนาจในยุโรปและเริ่มระดมพลสร้างกองทัพใหม่ ในช่วงปีแรกๆ ของรัชกาลนั้นมีกำลังทัพไม่ถึง 100,000 นาย (Childs, John. (2001). *Warfare in the Seventeenth Century*. London: Cassel & Co.; Lynn, John A. (2002). *The French Wars 1667-1714*. London: Osprey Publishing).

แบบตะวันตกมาใช้แทนที่มากขึ้นเรื่อยๆ แม้ไม่มีหลักฐานหรือรายละเอียดชัดเจน ถึงการนำเข้าอาวุธจากโปรตุเกสโดยตรงก็ตาม (Sun, 2003: 25-26)

## แสนยานุภาพใหม่ของไต่เวียด

ค.ศ. 1600 ราชสำนักเล่ที่ตกอยู่ในการควบคุมของอุปราชตระกูลจิ่งได้ แต่งตั้งให้ขุนพลเหิงเวียนหว่าง เป็นข้าหลวงเขตปกครองกว่างนาม หลังปี 1614 ทายาทของเหิงเวียนหว่างคือเหิงเวียนฟุกเงียวน เริ่มไม่ยอมรับคำสั่งจากราชสำนัก โดยเห็นว่าตระกูลจิ่งแอบอ้างอำนาจของราชวงศ์เล ความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่าย (ขุนศึกตระกูลเหิงเวียนและอุปราชตระกูลจิ่ง) ถึงจุดแตกหักในปี 1627 เมื่ออุปราชจิ่ง ส่งทัพลงมาเพื่อ “ปราบปราม” ขุนศึกเหิงเวียนฟุกเงียวน แต่สุดท้ายกำลังฝ่ายจิ่งต้องแตกพ่ายและถอนทัพกลับ ถือได้ว่าอาณาจักรไต่เวียดได้แตกแยกออกเป็น สองอาณาจักรและเป็นการเริ่มสงครามของทั้งสองอาณาจักร

อุปราชจิ่งจ่างเริ่มเสาะหาอาวุธแบบตะวันตกจากพวกโปรตุเกสเพิ่มเติม (แม้สันนิษฐานว่าทัพฝ่ายตั้งเกี่ยเริ่มใช้อาวุธปืนแบบตะวันตกที่ได้รับจากโปรตุเกส บ้างแล้ว) แต่สุดท้ายก็ไม่ได้ตามที่ต้องการมากนัก เพราะพวกโปรตุเกสไม่ได้เดินทาง เข้ามาสม่ำเสมอ หลังปี 1633 เมื่อทัพใหญ่ของฝ่ายจิ่งต้องปราบช้ยต่อกองทัพของฝ่าย ตระกูลเหิงเวียนแล้ว ผู้ปกครองจิ่งจึงเริ่มแสวงหาการติดต่อกับชาวตะวันตกกลุ่มใหม่ที่ เริ่มปรากฏตัวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อขอความช่วยเหลืออย่างจริงจัง ขึ้นหลังจากเคยติดต่อกับชาวโปรตุเกสก่อนหน้าแต่ไม่ได้รับการสนับสนุนมากนัก

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ดัทช์เป็นชาวตะวันตกชาติใหม่ที่เข้ามา ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยมี “บริษัทอินเดียตะวันออก” (*Vereenigde Oost-Indische Compagnie* - VOC) เป็นหน่วยงานหลัก เพื่อแสวงหาเครื่องเทศและ รวมถึงผลผลิตพื้นเมืองจากตะวันออกไกลไปขายยังโลกตะวันตก หลังจากเคยเข้าไป ติดต่อกับดินแดนของตระกูลเหิงเวียนจนเกิดกรณีพิพาทขึ้นแล้ว<sup>19</sup> ดัทช์จึงเริ่มเดินทาง

<sup>19</sup> ข้อมูลโดยละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทอินเดียตะวันออกของดัทช์หรือ VOC กับ อาณาจักรเวียดนามทั้งเหนือและใต้ (ตั้งเกี่ยและโคชินจีน) อย่างละเอียดนั้น ดูใน Buch, W.J.M. (1936). 'La Compagnie des Indes néerlandaises et l'Indochine.' *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient*. Tome 36, pp. 97-196.



เข้ามาติดต่อกับราชสำนักทั้งสองในปี 1637 ซึ่งได้รับการต้อนรับอย่างดีจากอุปราช ตระกูลจิ่ง ซึ่งแจ้งแก่ผู้แทนดัทซ์ว่ากำลังแสวงหาอาวุธใหม่ในการรบ โดยมอบสาส์น จากผู้สำเร็จราชการให้แก่ดัทซ์มีเนื้อหาว่า “...การมาของชาวดัทซ์ ยังความยินดีแก่ ผู้สำเร็จราชการ (อุปราช) ยิ่งนัก บัดนี้จึงได้ให้ผู้ตรวจการเดินทางไปเชิญคณะผู้แทน ดัทซ์ไปยังราชสำนัก...” (Hoang Anh Tuan, 2007: 69) เนื้อหาในสาส์นนั้น อุปราช จึงจำใจได้แจ้งแก่ดัทซ์ “อวด” แสนยานุภาพของกองทัพฝ่ายตน มีรายละเอียดว่า มี “...ไพร่พลชั้นเลิศ 300,000 นาย ช้างศึก 2,000 เชือก ม้าศึกผ่านการฝึกอย่างดีเยี่ยมแล้ว 10,000 ตัว เรือรบ (ไม่ทราบประเภท-ผู้เขียน) 1,000 ลำ ปืนใหญ่ (ไม่ระบุลักษณะชัดเจน-ผู้เขียน) ใช้ในการรบหนักและติดตั้งบนเรือ 50,000 กระบอก...” (Hoang Anh Tuan, 2007: 71)

นอกเหนือจากได้เห็นภาพของกองทัพฝ่ายราชสำนักเลนนั้นยิ่ง ใหญ่เกรียงไกรเพียงใด ทั้งด้านอาวุธยุทโธปกรณ์และกำลังพลมหาศาลแล้ว ยังทำให้ สันนิษฐานได้ว่า ชายฉกรรจ์ในอาณาจักรฝ่ายเหนือหลายแสนคนต้องอยู่สังกัดกรม กองในฐานะไพร่พลและทำหน้าที่ยึดเยื้อยาวนานหลายปี โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษ ที่ 1630 ที่มีการทำสงครามยึดเยื้อต่อเนื่องกับฝ่ายใต้... (Hoang Anh Tuan, 2007: 71) และคำร้องขอของผู้สำเร็จราชการตระกูลจิ่งต่อผู้แทนดัทซ์ในการขอสนับสนุน กำลังรบนั้นดูเหมือนเป็นคำร้องขอที่จำกัดมาก กล่าวคือ เพียงเรือ 3 ลำ และลูกเรือ ฝีมือดีในการบังคับเรือ 200 นาย เท่านั้น (Hoang Anh Tuan, 2007: 72)

หากพิจารณาจากรายละเอียด “แสนยานุภาพ” ของฝ่ายราชสำนักเลแล้ว เห็นได้ว่า น่าจะพิชิตฝ่ายใต้ได้อย่างไม่ยากนัก แต่การกรีธาทัพบุกดินแดนใต้ทุกครั้ง ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ต้องล้มเหลวลงทุกครั้งจนจำต้องยุติการรบลงโดยที่ฝ่าย ดั้งเกี่ยไม่อาจมีอำนาจเหนือดินแดนถ่วนหวาและกวางนามได้ สาเหตุของความล้ม เหลวนั้นเป็นไปได้หลายประการ อาทิเช่น ปัจจัยด้านระยะทางการเดินทางจาก ภาคเหนือลงมายังภาคใต้ ซึ่งเป็นทั้งทัพเรือและทัพบก มีระยะทางไกล อาจสร้างความเหนื่อยล้าให้แก่ทัพของฝ่ายเหนือ การจัดหาเสบียงอาหารและส่งกำลังบำรุง ย่อมประสบปัญหาตามมา ขณะที่กองทัพฝ่ายใต้ของตระกูลเหงวียนนั้น ทั้งมีความ คึกเคยกับพื้นที่และสภาพอากาศที่ร้อนชื้น มีแสงแดดจัดยิ่งกว่าสภาพอากาศ

ภาคเหนือ กำลังพลจำนวนมากไม่น้อยยังเป็นชนเผ่าพื้นเมืองที่เชี่ยวชาญพื้นที่ กองทัพของฝ่ายราชสำนักเลต้องถอนกำลังกลับก่อนเข้าสู่ฤดูร้อนและช่วงมรสุม กองทัพฝ่ายเหิงเวียนยังมีการสร้างกำแพง ป้อมค่ายไว้รองรับมือกองทัพราชสำนักเลที่เป็นฝ่ายยกพลลงมาบุกก่อน

การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างดัชท์กับผู้ปกครองของทั้งสองอาณาจักรมีส่วนหนุนให้การทำสงครามระหว่างราชสำนักเล (ใต้การควบคุมของตระกูลจิง) กับฝ่ายตระกูลเหิงเวียนดำเนินไปอย่างหนักหน่วงรุนแรงยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ 1640 จนถึงช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 ตัวอย่างของการสนับสนุนอาวุธยุทโธปกรณ์แก่ฝ่ายเหนือนั้นมีอาทิ การร่วมมือกับฝ่ายราชสำนักทั้งลงส่งเรือไปโจมตีฝ่ายตระกูลเหิงเวียนในทศวรรษที่ 1640 ซึ่งจบลงด้วยการพลาดท่าเสียทีจนเรือดัชท์ถูกทำลายจากกองเรือฝ่ายเหิงเวียน จากนั้นไม่ปรากฏว่าดัชท์ร่วมรบกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างเต็มตัว ปี 1642 กำลังเสริมดัชท์มาจากเกาะฟอร์โมซา (ไต้หวัน) เดินทางไปถึงตั้งเกี่ย ประกอบด้วยเรือ 5 ลำ ทหารและลูกเรือรวม 290 นาย รอรับคำสั่งร่วมกับกองทัพตั้งเกี่ยบุกโจมตีโคชินจิ้น จากชายแดนสองอาณาจักร โดยมีกองทหารตั้งเกี่ยรออยู่ที่ชายแดนระหว่างสองอาณาจักร (Buch, 1936: 180) จากนั้นในกลางปี 1644 ดัชท์เข้าร่วมทำสงครามในฐานะพันธมิตรของฝ่ายตั้งเกี่ย ซึ่งส่งกำลังเป็นเรือรบ 30 ลำ ทหารกว่าหมื่นนาย ท้าช้างท้าม้าอีกจำนวนมาก ซึ่งรบกันอยู่ถึงปี 1648 แม้มีดัชท์สนับสนุนแต่ฝ่ายตั้งเกี่ยก็ไม่อาจรุกคืบเข้าสู่แดนของฝ่ายตระกูลเหิงเวียนได้ ในที่สุดจึงถอนทัพกลับ (Buch, 1936: 189-190) สองฝ่ายยังคงทำสงครามอีกในปี 1648, 1655-1660, 1661-1662 และในปี 1672 ซึ่งเป็นสงครามครั้งสุดท้ายในคริสต์ศตวรรษที่ 17 สงครามระหว่างสองอาณาจักรจึงยุติลงก่อนเป็นเวลาร่วมร้อยปี บริษัทอินเดียตะวันออกของดัชท์ซึ่งเคยหวังไว้ว่า ตนจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางการเมืองหรือทางทหารระหว่างอาณาจักรเวียดนามทั้งสองก็ต้องปรับตัวตามสถานการณ์ที่ขึ้นอยู่กัผลประโยชน์ เพราะฝ่ายดัชท์เองก็มีปัญหาขัดแย้งกับตระกูลเหิงเวียนมาก่อน เช่นก่อนปี 1642 มีเรือของดัชท์ลำหนึ่งอับปางนอกฝั่งโคชินจิ้น ลูกเรือถูกจับตัวไป ทรัพย์สินเสียหายและสูญหาย ดัชท์พยายามใช้ทั้งการกดดันทางทหารและการเจรจากับผู้ปกครองตระกูลเหิงเวียน แต่ไม่

เป็นผล เหตุการณ์นี้อาจทำให้ดัทช์จำต้องร่วมมือกับฝ่ายราชสำนักเลเพื่อหวังช่วยเหลือลูกเรือของตนด้วย แต่ภายหลังกลับพบว่า ดัทช์ก็ไม่ได้ได้รับความร่วมมือทางทหารจากฝ่ายราชสำนักเลมากนักและยังเกิดความขัดแย้งในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ต่อกันไม่จบสิ้น ปัญหาในการแลกเปลี่ยนผลผลิตพื้นเมืองกับอาวูตดัชท์ ยังคงสร้างปัญหาให้แก่ทั้งสองฝ่าย ดัทช์เห็นว่าตนต้องเสียเปรียบในการติดต่อหลายครั้งโดยเฉพาะต้องจ่าย “สินบน” เสมือนเครื่องราชบรรณาการเป็นเหรียญเงินและของมีค่าอื่นๆ ให้แก่จักรพรรดิ อุปราชตระกูลจิง ตลอดถึงราชนิกุลและขุนนางที่มีอิทธิพลที่ถูกกำหนดค่าตามใจชอบ ก่อนนำมาเทียบมูลค่ากับปืนใหญ่ซึ่งดัทช์เห็นว่าตนต้องเสียเปรียบมาโดยตลอด การแลกเปลี่ยนระหว่างสองฝ่ายจึงดำเนินไปอย่างหวาดระแวงและดูท่าที แต่สภาพสงครามในจีนระหว่างราชวงศ์หมิงกับพวกแมนจูและการปิดประเทศในญี่ปุ่นตั้งแต่ปี 1630 ทำให้ดัทช์จำต้องคงความสัมพันธ์กับอาณาจักรเวียดนามไว้เพื่อให้ได้ “สินค้า” สำคัญที่ต้องการ อาทิ ผ้าไหม ถ้วยชาม และเครื่องเทศ (Hoang Anh Tuan, 2007: 215-218)

ทศวรรษที่ 1640 สถานการณ์ในจีนและทะเลจีนใต้เริ่มเกิดความยุ่งเหยิงครั้งใหม่หลังทัพแมนจูบุกยึดจีน ราชวงศ์หมิงที่เคยมี “บารมี” เหนือโลกตะวันออกต้องหมดอำนาจลง แม้กำลังชาวจีนบางส่วนได้อพยพลงใต้ก่อตั้ง “ราชวงศ์หมิงใต้” (หนานหมิง) ขึ้นในมณฑลชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็ไม่อาจต้านทานฝ่ายแมนจูได้ กำลังส่วนหนึ่งภายใต้การนำของขุนศึกเจิ้งเจิงกงมุ่งไปยึดเกาะไต้หวันหรือฟอร์โมซาที่อยู่ใต้การปกครองของบริษัทอินเดียตะวันออกของดัทช์ ในปี 1662 กำลังของดัทช์ยอมจำนนต่อเจิ้งเจิงกง ดัทช์ต้องถอนตัวออกจากเกาะไต้หวันนับแต่นั้น แต่ในที่สุดดัทช์ได้ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ด้วยการหันไปร่วมมือกับชาวแมนจูซึ่งก่อตั้งราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1644-1912) และร่วมมือในการยึดเกาะไต้หวันจนกลับมายึดเมืองคีลุ (จีหลง) ได้ในปี 1663 แต่ดัทช์ก็ต้องถอนตัวออกไปจากไต้หวันอย่างถาวรในปี 1668 และเริ่มลดอิทธิพลทางการค้าในทะเลจีนใต้ลง ขณะที่จักรวรรดิชิงเริ่มเรืองอำนาจในโลกตะวันออก ถือได้ว่าเป็นการฟื้นฟูอิทธิพลของจีนในภูมิภาคขึ้นใหม่อีกครั้ง (Andrade, 2011)

## วิกฤตการณ์ใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่ 18: 'ใต้เงาจักรวรรดิจีน'

ความวุ่นวายในจีนใต้ในพื้นที่มณฑลยูนนาน กุ้ยโจว และกวางซี ซึ่งประชิดติดชายแดนเวียดนามเริ่มส่งผลกระทบต่อขึ้นในทศวรรษที่ 1730 เกิดกบฏชนเผ่าแม้ว (ม้ง) ขึ้นในมณฑลกุ้ยโจว (ค.ศ. 1735) กบฏครั้งนี้ขยายตัวบานปลายไปถึง 3 มณฑล (กุ้ยโจว กวางสี และยูนนาน) ระหว่างปี 1735-1736 สุดท้ายทางการจีนจึงสามารถปราบปรามลงได้ และให้กุ้ยโจวเป็นศูนย์กลางการปกครองในดินแดนชนเผ่าใต้สุดของจักรวรรดิ (กบฏชนเผ่าแม้วยังเกิดขึ้นอีกในปี 1795 และในคริสต์ศตวรรษที่ 19) (Jenks, 1994)

แม้ไม่ปรากฏรายละเอียดของเหตุการณ์กบฏชายแดนฝั่งเวียดนามแต่ในปี 1736 ที่อาจส่งผลให้ราชสำนักที่วังหลวงต้องเริ่มฟื้นฟูกิจการทหารขึ้น ดูเหมือนว่าสำนักอุปราชตระกูลจิ่งเริ่มต้องการเข้าควบคุมไพร่พลในแขวงและเหมืองอันมากขึ้น นอกเหนือจากที่ให้ญาติพี่น้องครองตำแหน่งข้าหลวงในเขตปกครองชายแดนหลายแห่ง (เจิ่น) ทั้งยังมีการปลดข้าหลวงแขวงและตั้งให้ญาติใกล้ชิดของอุปราชทำหน้าที่แทน ในส่วนที่เกี่ยวกับการทหารนั้นยังมีการให้ปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบไพร่พลใหม่ในหลายพื้นที่และคัดเลือกชายฉกรรจ์เข้าหน่วยทหารใน ค.ศ. 1737 พงศาวดารราชสำนักบรรยายเหตุการณ์ในอาณาจักรฝ่ายเหนือว่า "ครั้งนั้นไพร่บ้านพลเมืองอยู่กันอย่างสันติสุขมายาวนาน ไม่รู้วิธีรบทัพจับศึก" (Khâm Định Việt sử Thông giám cương mục II, 1998: 498) จากนั้นในปี 1740 จึงเริ่มมีการคัดเลือก จัดตั้งไพร่พลเข้าเป็นกองกำลังทหารอันดับหนึ่ง (ฮิวบิ่ง) ครั้งใหม่ทั้งทัพบกและทัพเรือ จนถึงเริ่มคัดเลือกทหารจากระดับหมู่บ้าน เห็นได้ว่าราชสำนักฝ่ายเหนือเองก็เริ่มสร้างเสริมฟื้นฟูการทหารขึ้นเป็นลำดับ แม้ว่างเว้นจากสงครามใหญ่มาตั้งแต่ปลายศตวรรษก่อน โดยอาศัยการปราบกบฏที่เหมือง เชนเตย ค.ศ. 1751

ระหว่างทศวรรษ 1750 จนถึงต้น 1770 ราชสำนักวังหลวงแสดงความสนใจฟื้นฟูเสนาญานุภาพและเตรียมการรบหลายประการ เช่น มีการปลดหรือย้ายแม่ทัพนายกองและข้าหลวงหัวเมือง ทำให้เกิดกบฏหลายครั้ง ราชสำนักสามารถปราบปรามได้หมดและถือเป็นโอกาสในการจัดกำลังพลใหม่ เมื่อถึงต้นทศวรรษที่

1770 สถานการณ์ดูเหมือนเข้าสู่ความตึงเครียด ในปี 1772 มีการออกประกาศยกเลิกการห้ามราษฎรซ่อนเร้นสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์ นับว่าเพื่อให้พร้อมรับการรุกรานจากข้าศึกทางใต้ (Khâm Định Việt sử Thông giám cương mục, II: 702) ขณะที่เกิดปัญหาวุ่นวายในพื้นที่ทางขวาและแห่งอานเมื่อไพร่พลเริ่มหลบหนีลงไปทางใต้จนต้องรีบจัดการแก้ไขป้องกันการหลบหนีของไพร่พลที่เกณฑ์มาประจำการ

ช่วงเวลาเดียวกันนั้นยังเป็นช่วงเวลาที่เกิดความวุ่นวายครั้งใหญ่ขึ้นในดินแดนของผู้ปกครองตระกูลเหงวียน เมื่อพี่น้องจากหมู่บ้านเตยเซินสามคน (เหงวียนหยัก เหงวียนลือ และเหงวียนเหวะ) ได้รวบรวมกำลังคนก่อการต่อต้านการปกครองของตระกูลเหงวียน เรียกเหตุการณ์ครั้งนั้นว่า *กบฏเตยเซิน* หลังทัพเตยเซินบุกยึดเมืองหลักในอาณาจักรโคชินจีนได้หลายเมือง ในปี 1772 ราชสำนักเลจึงเห็นเป็นโอกาสเตรียมกำลังเพื่อบุกกลงใต้ เมื่อเริ่มมีการติดต่อผูกมิตรกับฝ่ายเตยเซิน (Dutton, 2006) แม้งยังไม่ชัดเจนว่า ราชสำนักเลมีเหตุผลแท้จริงใดในการเริ่มสงครามกับฝ่ายตระกูลเหงวียนครั้งใหม่ แต่ในปี 1774 กองทัพใหญ่ของราชสำนักเลได้บุกกลงใต้และยึดเมืองฝูซวนหรือเว้ใต้ในที่สุดหลังจากต้องทำสงครามขับเคี่ยวกันมายาวนาน มีผลให้ลูกหลานเจ้าผู้ปกครองตระกูลเหงวียนที่ครองอำนาจมาเกือบสองร้อยปีต้องหมดอำนาจลง ขุนนางข้าราชการทั้งพลเรือนและทหาร เช่น องค์กรชายเหงวียนอาน (หรือองเชียงสือ) ต้องหลบหนีลงไปยังพื้นที่ปากแม่น้ำโขงและไปขอความช่วยเหลือยังสยามในที่สุด ถือเป็นความเกี่ยวข้องของสยามกับการเมืองในเวียดนามครั้งแรกๆ ในประวัติศาสตร์เวียดนาม

ย้อนไปในปี 1770 ราชสำนักเลเริ่มให้ไพร่พลในเขตปกครองชายแดนทำนาเพื่อสะสมเสบียงอาหาร และระบุถึงการตรวจสอบเพื่อจัดไพร่พลในเขตทางขวาและแห่งอาน ที่สำคัญมีการระบุว่า ราชสำนักให้เสนาบดีเลกวีโดนขุนนางปัญญาชนผู้มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์เวียดนามคริสต์ศตวรรษที่ 18<sup>20</sup>

<sup>20</sup> เสนาบดีเลกวีโดน ถูกกล่าวถึงว่าเป็นผู้มีบทบาทอันดับแรกๆ ที่เสนอให้ยกทัพบุกภาคใต้อีกครั้ง แต่ขุนนางราชสำนักอีกส่วนหนึ่งไม่เห็นพ้องด้วย เพราะเห็นว่าดินแดนนั้นไม่ใช่ภูมิภคมาแต่ดั้งเดิมของชาวเวียดนาม เป็นถิ่นฐานของชนต่างเผ่าที่ยากจะคบหา และจะนำมาซึ่ง “หายนะ” ภายหลังได้ ต่อมาในเอกสารฉบับหนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 18 มีการอ้างถึงการตีความของขุนนางจำนวนหนึ่งในราชสำนัก ทั้งลงว่า “หายนะ” นั่นคือ การก่อการของสามพี่น้องจากเตยเซินนั่นเอง

รับหน้าที่ตรวจสอบการจัดกำลังพลในเขตแขวงหวา (เดือน 10 ค.ศ. 1770) ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการเริ่มขั้นตอนแรกของการเตรียมกำลังเพื่อบุกลงใต้ เริ่มการทำสงครามกับฝ่ายตระกูลเหงเวียนอีกครั้งหนึ่ง (Khâm Định Việt sử Thông giám cương mục II, 1998: 692-693)

การสงครามระหว่างจักรวรรดิชิงกับฝ่ายเตยเซินระหว่างปี 1788-1789 นั้นถือเป็นสงครามที่มีความสำคัญต่อทั้งจักรวรรดิชิงและโดยเฉพาะต่อเวียดนาม รัฐเวียดนามในปัจจุบันยังให้ความสำคัญต่อ “การก่อการของเตยเซิน” (หรือ การลุกขึ้นสู้เพื่อความเป็นธรรมของพลพรรคเตยเซิน - *khởi nghĩa Tây Sơn*) ในฐานะของขบวนการชาวนาที่ต่อสู้กับผู้ปกครองเจ้าขุนมูลนาย ถือว่าสอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยมของรัฐในปัจจุบัน<sup>21</sup> และที่สำคัญยิ่งกว่าคือ ชัยชนะของเตยเซินต่อชาติที่ต่างชาติดัง “รุ่มล้อม” รุกรานเวียดนามไม่ว่าจะเป็นสยามจากด้านใต้ (การรบที่ ھرัดเก็ม-ส่วยมุก เขตเมืองหมีทอในปี 1785) และโดยเฉพาะเงินจากทางเหนือ (การรบที่ ھرอกโห้ยและดงดา ซานเมืองทังลอง ในปี 1789) ชื่อเสียงของผู้นำทัพเตยเซินคือเหงเวียนหะ ซึ่งต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็นจักรพรรดิองค์ใหม่ในพระนาม “กวางจง” นั่นถือเป็น “วีรบุรุษแห่งชาติ” อีกผู้หนึ่ง (Pelley, 2002: 190)

ชื่อเสียงของพี่น้องเตยเซินในหลักฐานเก่า เช่น บันทึกของชาวต่างชาติถือกันว่า ทั้งสามมีความเชี่ยวชาญในยุทธวิธีการรบอย่างมาก โดยเฉพาะการใช้ “อุบาย” ในการรบ ความสำเร็จครั้งแรก ๆ ก็การใช้อุบายในการเข้ายึดเมืองกวีเยิน เมืองหลักของอาณาจักรโคชินจีน โดยใช้วิธีสร้างกรงขนาดใหญ่ขังผู้นำสามพี่น้องและแม่ทัพนายกอง แล้วให้ไพร่พลนำไปมอบให้แก่เจ้าเมืองกวีเยิน ทำที่เป็นถูกจับกุมส่งให้แก่ทางการ ครั้นยามค่ำคืน พี่น้องเตยเซินและแม่ทัพนายกองที่อยู่ในกรงจึงลอบเปิดกรงออกมาแล้วจู่โจมเข้าจับตัวเจ้าเมืองก่อนเปิดประตูเมืองให้ไพร่พลเข้ายึดเมืองกวีเยินได้ ถือเป็นความสำเร็จครั้งใหญ่ครั้งแรกที่ทำให้ชื่อเสียงความน่าเกรงขามของสามพี่น้องเตยเซินแพร่ขยายไปอย่างรวดเร็ว (Truong Vinh-Ky, 1875: 180-181)

<sup>21</sup> รายละเอียดในด้านมุมมองทางประวัติศาสตร์ต่อกรณีเตยเซินในเวียดนามนั้น สามารถศึกษาได้จาก Pelley (2002).

ชัยชนะของกองกำลังเตยเซินดูเหมือนเป็นการเริ่มต้นความถดถอยของเสนาญานุกาพกองทัพฝ่ายเหนือจากตั้งเกีย แม้ในระยะแรกทัพฝ่ายตั้งเกียและเตยเซินผูกมิตรกันเพื่อเป้าหมายยึดศูนย์กลางการปกครองของตระกูลเหงวียนที่ผู้ชนวน แต่เมื่อฝ่ายเตยเซินประกาศเจตนารมณ์ “โค่นตระกูลจิ่ง ฟั้นฟูราชวงศ์เล” แล้ว กำลังพลเตยเซินยังมีทั้งความชอบธรรมและขวัญกำลังใจ<sup>22</sup> ในปี 1782 ทัพเตยเซินเคลื่อนกำลังเข้าจู่โจมเมืองผู้ชนวน ทำลายกองกำลังรักษาเมืองของฝ่ายตั้งเกียราบคาบ จากนั้นทัพเตยเซินเริ่มการบุกภาคเหนือ มุ่งหน้าสู่เมืองทั้งลองพร้อมประกาศตนว่าเป็น “ผู้พิทักษ์องค์พระประมุข” (Dutton, 2006: 99) ขณะที่สถานการณ์ภายในของอาณาจักรตั้งเกียยิ่งระส่ำระสายหนักขึ้น เกิดภัยธรรมชาติข้าวยากหมากแพงเกือบทุกปีจนผู้คนล้มตายเป็นอเนก ร่วมด้วยการก่อกบฏของกองทัพหลายกองพลครั้งในทั้งลองหลายครั้ง เช่น ใน ค.ศ. 1782 และ 1784 ขุนนางและเจ้านายผู้ใหญ่ถูกลงโทษหลายคน กำลังพลและแม่ทัพนายกองส่วนหนึ่งแตกหนีลงไป สวามิภักดิ์ต่อฝ่ายเตยเซิน ปังบอกถึงความเสื่อมถอยของกองทัพตั้งเกีย (Khâm Định Việt sử Thông giám cương mục II, 1998: 759-763)

ค.ศ. 1787 กองทัพเตยเซินเข้ายึดราชธานีทั้งลอง โคนล้มการปกครองของอุปราชตระกูลจิ่งที่สืบทอดกันมาเกือบสองร้อยปี ฟั้นองเตยเซินเสนอตัวเป็นผู้ฟื้นฟูราชวงศ์เลขึ้นใหม่ แต่จักรพรรดิ (เลเจียววงหรือเลหมิน) พระญาติและขุนนางราชสำนักเลส่วนหนึ่งต่างหวาดระแวงต่อการขึ้นสู่อำนาจของพลพรรคเตยเซิน จึงลอบขอความช่วยเหลือต่อราชสำนักจีน สุดท้ายจักรพรรดิเลเจียววงพร้อมข้าราชการได้หลบหนีเข้าเขตแดนจีน จักรพรรดิเจียนหลงตัดสินพระทัยส่งทัพลงใต้เพื่อปราบปรามกองกำลังเตยเซินและฟั้นฟูราชวงศ์เล ทัพจีนนับแสนคนบุกยึดทั้งลองได้โดยง่ายในปี 1788 แต่ฝ่ายเตยเซินซึ่งถอนกำลังลงใต้เริ่มระดมไพร่พลเพื่อตีโต้ยึดทั้งลองคืน การรุกรานครั้งนี้ทำให้เหงวียนเหว้ กลายเป็นผู้นำของกองกำลังเตยเซิน และได้สถาปนาตนขึ้นเป็นจักรพรรดิองค์ใหม่ใช้พระนามว่า กวางจุง ถือว่า ราชวงศ์เล

<sup>22</sup> สถานการณ์นี้เปลี่ยนไปก่อนปี 1782 เมื่อเกิดความขัดแย้งในการสืบทอดตำแหน่งอุปราชในตระกูลจิ่ง จนเกิดศึกชิงอำนาจกันในราชธานีทั้งลอง ฝ่ายที่พ่ายแพ้ส่วนหนึ่งหันไปหนุนฝ่ายเตยเซินให้โค่นล้มตระกูลจิ่ง ได้การนำของอุปราชคนใหม่คือจิ่งเซิม (Dutton, 2006: 97-98)

สิ้นสุดลงในปีนั้น จักรพรรดิกวางจงหรือเหิงเวียนเหวะ วางแผนดีได้กองทัพจีนด้วยยุทธวิธีที่จะกลายเป็น “ตำนาน” และแบบอย่างการรบในยุคหลัง

จักรพรรดิกวางจงเริ่มยุทธการด้วยการเจรจาต่อรองให้แม่ทัพจีนที่ทิ้งลงตอนกำลังกลับก่อน รายละเอียดใน “เรื่องเล่า” ที่แพร่หลายระบุว่า แม่ทัพจีนโกรธเกรี้ยวถึงกับฉีกพระราชสาส์นของจักรพรรดิกวางจงทิ้งแล้วจับทูตประหาร การพิชิตจีนครั้งสำคัญจึงเริ่มขึ้นโดยอาศัยช่วงเวลาพิเศษคือการฉลองวันปีใหม่หรือวันตรุษตามปฏิทินจันทรคติ ขณะที่ทหารจีนกำลังเลี้ยงฉลอง จักรพรรดิกวางจงถือเป็นโอกาสให้กองทัพเตยเฉินบุกทิ้งลงในช่วงเที่ยงคืนในวันที่ 5 ของช่วงเวลาเฉลิมฉลอง<sup>23</sup> ไม่กี่วันกองทัพจีนเกือบทั้งหมดต้องล่าถอยแตกทัพออกจากเมืองถังหลงหลังการรบที่เขตห่งอู่ไห่และตงดา ที่มั่นของจีนซานเมืองถังหลง ถือเป็นความสำเร็จและชัยชนะครั้งใหญ่ของฝ่ายเตยเฉินที่มีกำลังน้อยกว่าจีนหลายเท่า (Dutton, 2006: 48-49)

## บทส่งท้าย

สถานการณ์สงครามในไต้หวันและโคชินจีนด้วยการเชื่อมโยงกับบริบทแวดล้อมของเหตุการณ์ในภูมิภาคที่กว้างขึ้นโดยเฉพาะในภาพของ “ทะเลจีนใต้” (หรือเฉพาะบริเวณอ่าวตังเกี๋ย) (Cooke and Li, 2011) กำลังได้รับความสนใจในวงวิชาการในช่วงปัจจุบันเช่นกัน โดยให้ความสำคัญไม่เฉพาะแต่เพียงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับชาติตะวันตก<sup>24</sup> แต่เริ่มมีความสนใจต่อบทบาทและท่าทีของจีนตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิงที่มีต่อสงครามระหว่างราชวงศ์เลกกับตระกูลหมักในคริสต์ศตวรรษที่ 16 และบทบาทจีนในสมัยราชวงศ์ชิงต่อสงครามระหว่างราชสำนักเลในการควบคุมของ

<sup>23</sup> เหตุการณ์นี้มีผู้เรียกว่า “การรุกวันตรุษญวนครั้งแรก” ในประวัติศาสตร์เวียดนาม เพื่อเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ “การรุกวันตรุษญวน” (Tet Offensive) ในปี 1968 ช่วงสงครามเวียดนาม ซึ่งมีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์ยุคใหม่

<sup>24</sup> โดยเฉพาะการตีความขัดแย้งระหว่างตงซึกกับจีนปลายสมัยราชวงศ์หมิง ทศวรรษที่ 1640 ที่ทำศึกชิงเกาะไต้หวัน โดยที่จีนสามารถยึดเกาะได้โดยเจิ้งเจิงกง หรือ Koxinga (Andrade, Tonio. (2011). *Lost Colony: The Untold Story of China's First Great Victory over the West*. Princeton, NJ: Princeton University Press.).



อุปราชตระกูลจิ้ง รวมถึงความสัมพันธ์ของราชสำนักซิงกับตระกูลเหงวียนในดินแดนส่วนใต้ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 รวมถึงอิทธิพลต่อสงครามระหว่างราชวงศ์เลฝ่ายเตยเซินและผู้ปกครองตระกูลเหงวียนแห่งอาณาจักรโคชินจิ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งทำยที่สุดแม่จิ้นต้องเข้ามาแทรกแซงโดยตรงด้วยการส่งทัพบุกเวียดนาม เพื่อหมายพิชิตฝ่ายเตยเซินตามคำร้องขอของฝ่ายราชสำนักเล แต่ต้องพบกับความล้มเหลวและเป็นจุดหักเหสำคัญที่ทำให้ราชวงศ์เลต้องสิ้นสุดอำนาจ ในฐานะผู้ปกครองแห่ง “อานหนาน” ที่จิ้นรับรอง ก่อนที่จิ้นจะหันไปยอมรับ “สิทธิธรรม” ของเหงวียนเหว้ะ ผู้นำกองกำลังเตยเซินให้ครองอำนาจสูงสุดในอานหนานโดยชอบธรรมแทนผู้ปกครองราชวงศ์เล<sup>25</sup>

ในด้านเศรษฐกิจและการค้าระหว่างเวียดนามกับจิ้นในช่วงเวลานั้นมีประเด็นที่ได้รับความสนใจศึกษาวิเคราะห์กันมากขึ้นในระยะไม่นานนี้และมีประเด็นใหม่ที่ช่วยเสริมเพิ่มมุมมองต่อความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักร “บริวาร” กับจักรวรรดิจิ้นซึ่งอาจยกเป็นตัวอย่างเป็นข้อสังเกตได้เช่นกัน กล่าวคือ แม้ความสัมพันธ์ระหว่างเวียดนามกับจิ้นตามธรรมเนียมบรรณาการนั้นดำเนินไปอย่างราบรื่นหรืออย่างน้อยก็ไม่เกิดความขัดแย้งในเรื่องการเดินทางไปถวายบรรณาการยังราชสำนักปักกิ่ง แต่กลับปรากฏว่าเวียดนามพยายามขัดขวางการค้าของพ่อค้าจิ้นเป็นระยะ บางยุคบางสมัยยังเคยกำหนดให้พ่อค้าจิ้นนำเรือมาแวะได้เฉพาะที่เกาะเวินโด่นในบริเวณอ่าวฮาลอง ซึ่งเป็นเสมือนเมืองท่าเปิดให้เรือพ่อค้าต่างชาติเทียบท่ามาตั้งแต่มัยราชวงศ์หลี่ (ค.ศ. 1010-1225) และมีการออกพระราชโองการห้ามการติดต่อพบปะระหว่างราษฎรเวียดนามกับพ่อค้าจิ้นมาเป็นระยะในสมัยราชวงศ์เล และเมื่อชาวแมนจูสามารถทำลายราชวงศ์หมิงใต้ที่พยายามต่อต้านตนได้อย่างเด็ดขาด ทั้งยังมีการยกเลิกการห้ามเดินเรือออกนอกดินแดนจิ้นในปี 1684 ยิ่งทำให้การค้า

<sup>25</sup> การศึกษาของ Masuda (2007) พบว่า ราชสำนักจิ้นสามารถปรับเปลี่ยนความคิดในเรื่องนี้ได้โดยถือตามสถานการณ์และผลประโยชน์ของจิ้น เช่น การยอมรับสถานะผู้นำใหม่หรือพระราชแห่งสยามของพระยาตากสินหลังเสียกรุงศรีอยุธยา หลังการถวายฎีกาหรือพระราชสาส์นแล้วดูเหมือนราชสำนักซิงได้เห็นศักยภาพของพระยาตากสินที่อาจช่วยเหลือตนในการรุกรบกับพม่า ซึ่งกำลังทำตนเป็นปรปักษ์ของจิ้นเช่นกันในช่วงเวลานั้นหลังบุกดินแดนของไทใหญ่ อาณาจักรสยามยุคธนบุรีสามารถเป็นพันธมิตรสำคัญของจิ้นในภูมิภาคนี้ได้ต่อไป ภายใน “ระบบโลกบรรณาการ” ของจิ้น

ของพ่อค้าจีนในหนานหนิงทะเลจีนใต้คึกคักและขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว (Li, 1998: 71) (ดินแดนเวียดนามโดยเฉพาะอาณาจักรฝายใต้หรือโคชินจีนยังเป็นที่มั่นของขุนนางเก่า แม่ทัพนายกองข้าราชการวังคังหิมที่หลบหนีพวกแมนจูมา<sup>26</sup>)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 แม้ราชสำนักถังหลงได้ส่งคณะทูตเดินทางไปถวายบรรณาการที่ปักกิ่งตามธรรมเนียมครั้งแรกในศตวรรษในปี 1716 และสองฝ่ายก็มีการแลกเปลี่ยนคณะทูตอย่างสม่ำเสมอ แต่ในทศวรรษที่ 1760 เริ่มมีราชโองการห้ามชาวเวียดนามติดต่อกับพ่อค้าจีนที่เข้ามาในเวียดนามโดยผลการอีกครั้ง ทั้งยังกำหนดให้พ่อค้าจีนนำเรือเข้าเทียบท่าได้เฉพาะเมืองท่าที่กำหนด เช่น เกาะเวินโตน หวันนิง เยนกวาง และเมืองท่าในเขตห่งอาน เป็นต้น (Khâm Định Việt sử Thông giám cương mục II, 1998: 654) เหตุการณ์ที่พึงสังเกตนั้นเกิดขึ้นหลังผู้นำเตยเฉินมีชัยชนะต่อกองทหารจีนในปี 1789 แล้ว เหวงเวียนแหวะหรือจักรพรรดิกวางจุงได้รับสัญญาของตนเป็นหัวหน้าคณะทูตเดินทางไปถวายเครื่องราชบรรณาการต่อจักรพรรดิเฉียนหลงถึงเมืองเยอเหอ เมืองหลวงโบราณของชาวแมนจูและแสดงความสามัคคีก็อย่างชัดเจนยิ่ง หมายความว่าให้ราชสำนักชิงรับรองฐานะผู้นำใหม่ของเหวงเวียนแหวะ<sup>27</sup> แต่เมื่อเหวงเวียนอ้านเอาชนะกองกำลังเตยเฉินได้และสถาปนาตนเป็นผู้นำใหม่แห่งราชวงศ์เหวงเวียนในปี 1802 ราชสำนักชิงก็ยอมรับรองสถานะของผู้นำคนใหม่พร้อมรับรองชื่อประเทศใหม่ว่า “เวียดนาม” แทนชื่อ “อานหนาน”

## สรุป

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา อาณาจักรไต่เวียดต้องเผชิญกับศึกสงครามครั้งใหม่อย่างต่อเนื่อง เริ่มจากความขัดแย้งภายในขยายไปถึงดินแดน

<sup>26</sup> เรียกกันในเวียดนามครั้งนั้นว่า *ชาวผิงเฮียง* หรือข้าผู้ประกอบพิธีเซ่นไหว้แสดงความภักดีต่อราชวงศ์หิม ซึ่งถือเป็นคุณลักษณะที่เปี่ยมด้วยคุณธรรม เป็นเหตุผลสำคัญที่ฝายเหวงเวียนให้การอุปถัมภ์อาจเป็นปัจจัยที่ทำให้ราชสำนักชิงไม่พอใจ

<sup>27</sup> กรณีสงครามระหว่างชิงกับเตยเฉิน ใน ค.ศ. 1788-1789 นั้น ราชสำนักชิงถือว่าเป็น “ชัยชนะ” ของฝายตนเซ่นกัน และถือเป็นหนึ่งใน “ชัยชนะในมหายุทธ์ทั้งสิบ” ในรัชกาลจักรพรรดิเฉียนหลง (Joanna Waley-Cohen. (2006). *The Culture of War in China: Empire and Military Under the Qing Dynasty*. New York, NY: IB. Tauris.).

รายรอบ ความขัดแย้งและศึกสงครามจากคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 เกิดขึ้นท่ามกลางบริบทประวัติศาสตร์โลกที่ชาวตะวันตกเริ่มเดินทางมาสู่โลกตะวันออกครั้งใหญ่ เงื่อนไขสำคัญหลายด้านได้ชักนำให้ต่างชาติ โดยเฉพาะมหาอำนาจในภูมิภาคเช่นจีน และมหาอำนาจตะวันตกที่มีเป้าหมายเฉพาะของตนทางเศรษฐกิจแต่แรกเข้ามาเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความขัดแย้งในเวียดนามอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีผลต่อทิศทางและความเป็นไปของเวียดนามภายหลัง บทความนี้ยังพยายามให้มีการศึกษาจริงจังขึ้นว่า มหาอำนาจใกล้เคียงเช่นจีน ยังคงเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อความขัดแย้งและศึกสงครามภายในเวียดนาม ทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจรวมไปถึงต่อสถานการณ์ในภาพรวมภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย

## เอกสารอ้างอิง

- Andrade, Tonio. (2011). *Lost Colony: The Untold Story of China's First Great Victory Over the West*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Buch, W.J.M. (1936). *La Compagnie des Indes néerlandaises et l'Indochine. Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient. Tome 36.* (pp.97-196). Retrieved March 1, 2012, from [http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/befeo0336-15191936num\\_3613662](http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/befeo0336-15191936num_3613662)
- Cooke, Nola. (1998). "Regionalism and the Nature of Nguyen Rule in the Seventeenth Century Dang Trong (Cochinchina)". *Journal of Southeast Asian Studies* 29(1): 122-161.
- Cooke, Nola and Li, Tana. (2011). *The Tongking Gulf Through History*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Childs, John. (2001). *Warfare in the Seventeenth Century*. London: Cassel & Co.;

- Đại Việt Sử Ký Toàn Thư.* (In Vietnamese) [The Complete Book of the Historical record of Đại Việt]. (1998). Hà Nội: Nhà xuất bản Khoa học - Xã hội.
- Rhodes, Alexandre de. (1854). *Voyages et missions du Père Alexandre de Rhodes de la Compagnie de Jésus, en la Chine et autres royaumes de l'Orient (Nouvelle édition)/par un Père de la même compagnie [Auguste Carayon].* Paris : Julien, Lanier et Cie.
- Dror, Olga and Taylor, Keith W. (2006). *Views of Seventeenth-Century Vietnam: Christoforo Borri on Cochinchina and Samuel Baron on Tonkin.* Ithaca, NY: SEAP.
- Dutton, George. (2006). *The Tay Son Uprising: Society and Rebellion in Eighteenth-Century Vietnam.* Honolulu: Hawaii University Press.
- Hoang Anh Tuan. (2007). **Silk for Silver: Dutch-Vietnamese Relations, 1637-1700.** Leiden: Brill.
- Jenks, Robert Darrah. (1994). **Insurgency and Social Disorder in Guizhou: The 'Miao' Rebellion, 1854-1873.** Honolulu: Hawaii University Press.
- Khâm Định Việt sử Thông giám cương mục.* (In Vietnamese) [The Comprehensive Mirror of the History of the Viet by the Imperial Decree]. (1998). Hà Nội: Nhà xuất bản Giáo dục.
- Kiernan, Ben. (2007) *Blood and Soil: A World History of Genocide and Extermination from Sparta to Darfur.* New Haven, CT: Yale University Press.
- Lach, Donald and Edward, Van Kley. (1993). *Asia in the Making of Europe, Volume III: A Century of Advance.* Chicago: The University of Chicago.
- Li, Tana. (1998). *Nguyen Cochinchina: Southern Vietnam in the Seventeenth and Eighteenth Centuries.* Ithaca, NY: Cornell University Press.

- \_\_\_\_\_. (2011). *Tongking Gulf in History*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lynn, John A. (2002). *The French Wars 1667-1714*. London: Osprey Publishing.
- Masuda, Erika. (2007). The Fall of Ayutthaya and Siam's Disrupted Order of Tribute to China (1767-1782). *Taiwan Journal of Southeast Asian Studies* 4(2): 75-128
- Pelly, Patricia M. (2002). *Postcolonial Vietnam: New Histories of the National Past*. Durham, NC: Duke University Press.
- Pires, Tome. (2005). *Suma oriental of Tome Pires*. New Delhi, DEL, India
- Sun, Laichen. (2003). *Chinese Technology and Dai Viet: c. 1390-1497*. Singapore: Asian Research Institute.
- Taylor, Keith W. (1987). 'The Literati Revival in Seventeenth-Century Vietnam.' *Journal of Southeast Asian Studies* 18(1): 1-22.
- Truong Vinh Ky. (1875). *Cours d' Histoire Annamite: A l' Usage des écoles de la Basse-Cochinchine*. (In French) [Course of Annamese History: For the Use of the Schools in the Lower-Cochinchina]. Saigon: Imprimerie du Gouvernement.
- Whitmore, John K. (1968). *The Development of Le Government in Fifteenth Century Vietnam*. Doctoral dissertation, University of Michigan, Ann Arbor, MI.
- Wade, Geoff. (2005). *Southeast Asia in the Ming Shi-lu*. Retrieved March 1, 2012, from <http://epress.nus.edu.sg/msl/>.

